

მამულიშვილობა

და მეცნიერება

ტფილისი

Эл.-печ. Груз. Изд. Т- ва. ელ-სტამბა წიგ. გ. ქ. ა-სა
1904

მამულიშვილობა და მეცნიერება

ჩვენში ხშირად იბეჭდება ხოლმე ისეთი წიგნები თუ წერილები, რომელთა შინაარსს განათლებული კაცი ვერ დაეთანხმება; მაგრამ როცა თხზულება სუსტად არის დასაბუთებული და ავტორიც ისეთ მოღვაწეთა ჯგუფს არ ეკუთვნის, რომელთაც პირადად დიდი გავლენა აქვთ, მაშინ შეიძლება კაცმა წიგნს თუ სტატიას ყური არ ათხოვოს; ხოლო როცა რომელსამე გავლენიან და დამსახურებულ მწერალს თავის თხზულებაში შემცდარი და საზოგადოებისათვის მავნებელი აზრები აქვს გამოთქმული, თვითვეული განათლებული ქართველი ზნეობრივად მოვალეა უყურადღებოდ არ დასტოვოს წიგნი: ავტორის პირად გავლენის წყალობით შემცდარი აზრიც-კი ადვილად ვრცელდება საზოგადოებაში.

პატივცემულ იაკობ გოგებაშვილის თხზულება „ბურჯი ეროვნებისა“ (2 გამოც) ასეთი წიგნი გახლავთ. მისი უყურადღებოდ დატოვება არ შეიძლება: ბ-ნ გოგებაშვილს ჩვენში დიდი სახე-

ლთ აქვს მოხვეჭილი, იმის აზრს და შეხედუ-
ლებას საზოგადოება ყურადღებით ისმენს ხოლმე“
ამიტომ შესაძლებელია ჩვენმა მკითხველმა საზო-
გადოებაზე ამ წიგნიდან ზოგიერთი შემცდარი
აზრები შეითვისოს, რომელთა გავრცელება ჩვე-
ნის წარმატებისათვის ფრიად მავნებლად უნდა

2

ჩაითვალოს. ამ აზრების კრიტიკული განხილვა
უფრო იმიტომ არის საჭირო, რომ ამგვარ შე-
ხედულობის მომხრე, რამდენადაც მე ვიცი, მა-
რტო ბ-ნი გოგებაშვილი არა ბრძანდება, - ჩვე-
ნის ერთი ნაწილი ამნაირსავე
აზრებს აღიარებს

რასაკვირველია, ბ-ნ გოგებაშვილის წიგნის
დედა აზრი, - რომ დედაენას ერისა და კერძო პი-
რების განვითარებასა და წარმატებაში დიდი მნი-
შვნელობა აქვს, რომ დედაენა წარსულ, და თანა-
მედროვე ეროვნების ცხოვრების სარკეა, - სრუ-
ლი ჭეშმარიტება გახლავთ. ამ საგანზე კი არა,
სულ სხვა, ერთ ფრიად საყურადღებო საკითხზე
სიტყვის ჩამოგდებას ვაპირობ. ამ საგანს თვით
ბ-ნ გოგებაშვილი ეხება. მაგრამ, ვიდრე
შევუდგებოდე, ვიტყვი გაკვრით მხოლოდ, რომ
ენის მნიშვნელობის შესახებ გერმანულად და
ფრანგულად მრავალი საუცხოვო თხზულება არ-
სებობს, რომლებშიაც გაცილებით უფრო უკეთე-
სად, საბუთიანად და ცხადად არის გამოთქმული
ის საკითხი, რომელსაც ბ-ნი გოგებაშვილი ეხება.
ჯერ-ჯერობით ჩემთვის საინტერესოა ბ-ნ
გოგებაშვილის წიგნის ის ნაწილი, სადაც იგი
ერთ დიდმნიშვნელოვან და არსებითს საკითხს
ეხება. მოკლედ რომ ითქვას, ეს საკითხი მეც-
ნიერის მამულიშვილურ მოვალეობას შეეხება, ან
როგორც სათაურშია ნათქვამი „მამულიშვილობა
და მეცნიერება“. ამ უმთავრეს საგნის განხილვის
დროს ბ-ნი გოგებაშვილი ეხება აგრეთვე ბევრ
ისეთ საყურადღებო და დიდმნიშვნელოვან სა-
კითხს, რომელთაც არსებითი მნიშვნელობა აქვთ
ჩვენის საზოგადო საქმის მიმდინარეობისათვის.

3

მაგრამ სჯობია ჯერ თვით ბ-ნი გოგებაშვილი
ვალაპარაკოთ. ბ-ნი გოგებაშვილი ბრძანებს:

„ევროპაში, მეტადრე ბოლო ხანებში ყველა პა-
ტარა ერი, დიდს სახელმწიფოებთან შეერთებული,
სცდილობს დაამტკიცოს, რომ იგი ღირსია დაცულ
იქმნას თავისის ენით, ლიტერატურით, ხალხოსნო-

ბით. საუკეთესო ღონისძიებად ამ წადილის მისაღწევად მათ მიაჩნიათ გამორკვევა და გამოაშკარავება თავისის წარსულის ცხოვრების ღირსებისა, ღვაწლისა, თავისებურობისა. ხშირად ამ გამოკვლევას აქვს ადვოკატური, გამოსარჩლებითი ხასიათი; ღირსებანი დიდდებიან, ნაკლულევანებები მცირდებიან, მაგრამ მას სარჩულად უძევს უწმინდესი გრძნობა – მამულის სიყვარული – და უზენაესი მიზანი – დაცვა თავისის ერის სიცოცხლისა... ჩვენ შორის რაღასა ვხედავთ? ხშირად სრულიად წინააღმდეგსა“ ...

ბ-ნ გოგებაშვილსა ჰგონია, როგორც ეტყობა, ვითომც მხოლოდ იმ ერსა ჰქონდეს კანონიერი უფლება შეირჩინოს თავისი დედაენა და კულტურა, რომელსაც ბრწყინვალე წარსულით თავი მოაქვს. აგრე რომ ყოფილიყო, მაშინ რა უნდა ექმნათ ნორვეგიელებს, რომელთა ეროვნულ აღორძინება დიდი ხანი არაა რაც დაიწყო; რა უნდა ექმნათ ფინნებს, – მათაც ხომ კაცობრიობის წინაშე წარსულში არავითარი ღვაწლი არ მიუძღვით, ამ ერთის საუკუნის წინად სამშობლო ენაზე არც სამეცნიერო, არც ხელოვნური მწერლობა თითქმის სრულებით არ მოეპოვებოდათ. საქმე რომ ეგრე დატრიალებულიყო და ყველგან დედამიწის ზურგზე მხოლოდ ამა თუ იმ ეროვნების წარსულ ღვაწლის სიდიადის მიხედვით მიენიჭებინათ ნაციონალურ განვითარების უფლება, არა მგონია, დიდი სარგებლობა მოეტანა დაჩაგრულ ერთათვის. ერთი ჰკითხოს კაცმა, ვინ უნდა გადასწყვიტოს, მართალი ბრძანდებიან თუ არა „ადმოკატურ, გა-

4

მოსარჩლებითი“ თხზულებების მწერალნი, მიუძღვის მართლა ამა თუ იმ ეროვნებას კაცობრიობის წინაშე საკმაო ღვაწლი თუ არა, საკმაო უნარი და ფხა გამოიჩინა, რომ ნება ჰქონდეს ცოტად არის მაინც ეროვნული თავისუფლება მოითხოვოს? რასაკვირველია, მებატონე ერმა. მერე გამწვავებულ ეროვნულ დროს განა მოსალოდნელი არ არის მძლავრმა, მებატონე ერმა სთქვას, თქვენ საკმაო ნიჭი ვერ გამოიჩინეთ და ამიტომ უფლებების ღირსი არა ბრძანდებითო? ოღონდაც რომ შესაძლებელია. მოვიგონოთ, მაგ., რა საბუთი წამოაყენეს გერმანელებმა, როცა ისინი ავსტრო-ჰუნგრეთის იმპერატორს სთხოვდნენ, ჩეხების ენას გერმანულის თანასწორ უფლებებს ნუ მიანიჭებთო? სწორედ ის საბუთი, რომელიც ბ-ნ გოგებაშვილს გულით მოსწონს: ჩეხები იმდენად მაღალ-კულტურის მოკლებული ხალხია, რომ გერმანულ ენის შესუსტება კულტურის გა-

ქარწყლებას მოასწავებსო.

მერე მართალია ესა? ჩეხებს, თქვენც მოგეხსენებათ, ერთ დროს ბრწყინვალე ხანა ჰქონდათ და კაცობრიობას იან გუსი შესძინეს. მაგრამ გამწვამვავებულ ეროვნულ ბრძოლის დროს მებატონე ხალხის წარმომადგენლებს იანი არც-კი მოჰგონებიათ.... მკითხველს-კი არ ეგონოს, რომ ავსტრო-ჰუნგრეთის იმპერატორისადმი მირთმეული გერმანელების მოხსენება ვიღაც ბიჭ-ბუჭების შედგენილი იყოს, – თვით სახელოვანი, აწ განსვენებული მეცნიერი, ისტორიკოსი თევდორე მომზენი და ბევრი სხვა კიდევ გაშოჩენილი მეცნიერნი აწერდნენ ხელს. მაგრამ გერმანელთა თხოვნამ ვერ გასჭრა და ვერც გასჭრიდა. რატომ? ვითომ იმიტომ, რომ ჩეხებმა მეცნიერებმა გერმანელთა

5

განათლებულ საზოგადოებას დაუმტკიცეს ბ-ნ გოგებაშვილის მიერ უებარ წამლად ცნობილ საშუალებით – „ადვოკატური გამოსარჩლებით“, თავიანთ ეროვნულ ღირსებათა გაზვიადებით და ნაკლულევანებათა შემცირებით? რასაკვირველია, არა. ჩეხებმა თუ რაიმე უფლება მიიღეს, მხოლოდ კულტურის აღორძინებით, ეკონომიურ წარმატების და პარლამენტის ბრძოლის წყალობით. რამდენიც უნდა ეწერათ ჩეხელ მეცნიერთ ბ-ნ გოგებაშვილისებურ „ადვოკატური“ თხზულებები, ვერაფერს ვერ ეღირსებოდნენ ისინი, თუ კი საზოგადოების გამოფხიზლებით და პარლამენტში ბრძოლით გამარჯვებულნი არ გამოსულიყვნენ. ბ-ნ გოგებაშვილს კი ამისთანა მიმართულების გავრცელება სწადიან ჩვენ საზოგადოებაში.

მაგრამ თუ ეს მიმართულება ეროვნულ უფლებათა მოსაპოებლად სრულებით გამოუსადეგარი გახლავთ, იგი ვენ საზოგადოებრივ და ნაციონალურ საქმისათვის, პირიქით, ფრიად მავნებელად უნდა ჩაითვალოს, იმიტომ რომ საზოგადოებაში ცრუ აზრი ვრცელდება, ვითომც საჭიროა მხოლოდ „ადვოკატურ გამოსარჩლებით“ ჩვენმა მეცნიერებმა რუსეთის მთავრობას და ხალხს დაუმტკიცონ, რომ ქართველები ნიჭიერები არიან, საუცხოვო კულტურა ჰქონდათ ოდესღაც, რომ საქმე გაიჩარხოს და გვითხრან, მოგვინიჭებია ყველა უფლებაო. ამნაირად საზოგადოება წყალობის მოლოდინს ეჩვევა და ამის გამო თითონ, როგორც მომლოდინეს შეეფერება, არას აკეთებს, ჩვენი ერთობ ძალიან არის გავრცელებული ეს „მოიღეთ მოწყალების“ პოლიტიკა: თავად-აზნა-

ურობას ჰგონია, მაგ., რომ საკმარისია თავისი სურვილი და გულისნადები შეატყობინოს ვისაც

6

ჯერ არს და თანაც მოაგონოს, რომ მათი წინაპარნი ჩოლოყის და დაღისტნის ომებში გულადად იბრძოდნენ, რომ მაშინვე ერობაც მიენიჭოთ, ნაფიც მსაჯულთა დაწესებულებაც და სახელმწიფო ბანკის („პრიკაზის“) ვალებიც ეპატიოთ. რამდენი იყო ჩვენში ამ ვალების პატიების მოიმედე, იმის მაგივრად, რომ პირადი გამჭირახობით და მუშაობით თავიანთი ქონებრივი მდგომარეობა გაეუმჯობესებინათ, იმის მაგივრად, რომ ვიდრე ერობას ეღირსებოდნენ, გზების შეკეთებასა და გაყვანაზე, საავადმყოფოების და სამრეწველო ამხანაგობათა დაარსებაზე ეზრუნათ.

როცა სამეგრელოს საეკლესიო სკოლებში ქართული ენა მოსპეს, მაშინაც მოწყალეების სასოება გაგვიჩნდა. ბევრს ეგონა და ჰგონია კიდეც, ვითომც საკმარისია ბ-ნმა ვარიანელმა „Петербург. Вѣдом.“-ში სტატია დაბეჭდოს და უმაღლეს სასულიერო მთავრობას აუწყოს საქმის ვითარება, ჩვენი ერთგულება და ისტორიული ღვაწლი ქრისტიანობის წინაშე („მრავალ ტანჯული ჯვაროსანი ერი“), რომ მაშინვე ეთქვათ პეტერბურგში, ეს რა ჩაუდენიათ, შემოდებულ იქმნას ქართული ენა სამეგრელოს სკოლებშიო, იმის მაგივრად ეცადნენ ყოვლის ღონისძიებით იმდენად ააღორძინონ ჩვენი ცხოვრება, რომ ქართულის ენის ცოდნა აუცილებლად საჭირო იყოს ყველასათვის ცხოვრებაშიც, აღებმიცემობაშიც, იმის მაგივრად, რომ სამეცნიერო თუ ხელოვნურ მწერლობის წარმატების ხელის შეწყობის წყალობით ჩვენ დედაენას მტკიცე, მკვიდრი ნიადაგი შოუპოვონ.

როცა არჩევნების დრო მოახლოვდება ხოლმე ტფილისის საბჭოში, ჩვენი პუბლიცისტები ცე-

7

ცხლის აფრქვევენ, მთავრობას ქართველების ერთგულებას აგონებენ და დახმარებასა სთხოვენ, ბ-ნი გოგებაშვილი სთხოვავს „Правда о Тифлисе“-ს, იმის მაგივრად, რომ ბრძოლისათვის მოემზადნენ და ქართველი შეკენჭეები შეჰკრიბონ, და ბევრი სხვა ამნაირივე... რამდენად უნაყოფოა პოლიტიკაში ჩვენთვისაც ამ გვარი „გამოსარჩლებითი მწერლობა“, იქიდანა მტკიც-

დება ცხადად, რომ ყველა ზემო აღნიშნული და სხვა კიდევ ბევრი ამგვარივე საქმე სრულებით წაგებულა.

მაგრამ იმის გარდა, რომ ბ-ნ გოგებაშვილის მოწონებული „ადვოკატური“ მეცნიერება, როცა „ღირსებანი დიდდებიან, ნაკლულევანებები მცირდებიან“, სრულებით უნაყოფო და უმნიშვნელოა ქართველობისათვის პოლიტიკაში, იგი, პირიქით, მავნებლად უნდა ჩაითვალოს აგრეთვე ეროვნულ თვითცნობიერების გამოღვიძებისათვისაც იმიტომ, რომ ჩვენი მეცნიერი, რომელნიც ბ-ნ გოგებაშვილის სამეცნიერო ადვოკატურ გამოკვლევებს შესთხზავენ, მთავრობის ნაციონალურ პოლიტიკას ვერას გზით ვერ შესცვლიან, როგორც ზემოდ იყო ნათქვამი, - ქართველი საზოგადოება კი ყოველთვის მოტყუებული იქნება და ვერც როდის ვერ გაიგებს, მართალია ის, რასაც მეცნიერი ბრძანებს, თუ მხოლოდ იმიტომ არის ასე საუცხოვოდ აღწერილი ჩვენი წარსული, რომ ქართველთა „ღირსებანი დიდდებოდნენ, ნაკლულევანებები კი მცირდებოდნენ“. ერთის სიტყვით, ბ-ნ გოგებაშვილის მოწონებულ ვითომდა სამეცნიერო გეგმას შედეგად მხოლოდ ის მოჰყვება, რომ ჩვენვე მოვატყუებთ ჩვენ თავს, საზოგადოებას, ჩვენვე

8

ავუხვევთ თვალს მას და დამაბრმავებთ. ხოლო ამგვარი მოქმედება ქართველ ერის თვითცნობიერების აღორძინებას შეაფერხებს და ბოლოს მოუღებს, ხალხს ბაქიობას და უსაფუძვლო აშაყობას და კმაყოფილებას შეაჩვევს, დასასრულ ჩვენ წარსულს, აწმყოს იდეალად დაუხატავს... როცა ბ-ნი გოგებაშვილი „ადვოკატურ, გამოსარჩლებითი“ საისტორიო მეცნიერებზე სწერდა თავის წიგნში, ალბად, დავიწყებია პატივცემულ ავტორს, რა მიზანი აქვს თანამედროვე საისტორიო მეცნიერებას და რა ზნეობრივი მოვალეობა აწევს მეცნიერებისა და სამშობლოს წინაშე ჩვენის წარსულის მკვლევარს.

ოღონდაც, ბ-ნ გოგებაშვილის აზრით, ისტორიას აზრად უნდა ჰქონდეს დაუმტკიცოს (თუნდაც გაზვიადების, სიცრუის წყალობით!) უცხოელებსა და საზოგადოებას ამა თუ იმ ეროვნების ნიჭიერება და სიდიადე. ახირებული აზრი ლომონოსოვის და მეტადრე ნეტარხსენებულ ისტორიკოსის კარამზინის შეხედულობას მოგვაგონებს. ერთ დროს იმათაც ეგონათ, ვითომც

ისტორიკოსი მოვალე ყოფილიყოს დაემტკიცებინა, რომ განუსაზღვრელი თვითმპყრობელობა რუსეთის ცხოვრების დედაბოძი, უკვდავების წყარო გახლდათ. ბ-ნ გოგებაშვილს ვურჩევთ პრ. მილიუკოვის „Главныйшя теченія русской исторической мысли“ წაიკითხოს და იქ დაინახავს, რა დღეც დაადგა კარამზინს. ბ-ნ გოგებაშვილისებური ისტორია უფრო ნაციონალური ხოტბაა, ვიდრე მეცნიერება. ამ ნაირი მიმართულება ისტორიას პირველ ხანებში, დასაწყისში ჰქონდა და ეხლა შე-20 საუკუნის დამდეგს ამ მიმართულების განახლება მგონი, რომ

9

ძალიან დაგვიანებული უნდა იყოს. თანამედროვე მწერლობაში საისტორიო მეცნიერების მიზნის შესახებ მრავალი საუცხოვო გამოკვლევა მოიპოვება. ამავე დროს ჩვენში საზოგადო მოღვაწე მკვლევარებს ჰკუყას ასწავლის, ისტორია ნაციონალურ ხოტბა-შესხმადა სურს აქციოს, ხმა მალლა ჰგრძნობს და თითქმის მამულის ღალატსა სწამებს ყველას, ვინც ჩვენ წარსულის ღირსებას არ აზვიადებს და ნაკლულევანებს არ ამცირებს. განა ეს ჩვენი სამწუხარო ჩამორჩენის ნიშანი არ არის?..

ისტორიკოსი მოვალეა მხოლოდ მეცნიერულად შეისწავლოს და გამოიკვლიოს ამა თუ იმ ერის წარსული, გამოირკვიოს, რა და რა პირობებისა და მიზეზისგან დამოკიდებული იყო სახელმწიფო, ან საზოგადოებრივ, ან არა და ზნეობრივ-გონებრივი განვითარებისა და წარმატების მიმდინარეობა. ის მეცნიერი, რომელიც მეცნიერების წინაშე თავის მოვალეობას პირნათლად აასრულებს, ის, უეჭველია, იმავე დროს ქართველ საზოგადოებასაც სარგებლობას მოუტანს, იმიტომ რომ ყოველ განათლებულ ეროვნებისათვის, რომელსაც თვითშემეცნება მოეპოვება, აუცილებლად საჭიროა იცოდეს თავის წარსულ საზოგადოებრივ ცხოვრების ისტორია; უნდა იცოდეს, რასაკვირველია, უტყუარი, ჭეშმარიტი ისტორია და არა გაზვიადებული, ყალბი.

მაგრამ პირუთვნელი, მეცნიერული საქართველოს ისტორიის ცოდნა მარტო ქართველებისათვის კი არ არის საჭირო, სხვა ერთა წარმომადგენლებისთვისაც: რა ჩამომავლობისაც უნდა გახლდეთ მეცნიერი, გერმანელი იქნება იგი, თუ ფრანგი, რუსი, თუ ქართველი, ყველანი ერთნაი-

რად, რასაკვირველია,! თუ ისინი მართლა მეცნიერებას ემსახურებიან, დაინტერესებულნი არიან, რომ საქართველოს წარსული საფუძვლიანადა და პირუთვნელად იყოს შესწავლილი, იმიტომ რომ თვითოეულ ხალხის ისტორიის შესწავლაზე დამოკიდებული ბევრის მხრივ ის მეცნიერება, რომელსაც ისტორიის ფილოსოფიას ემახიან და რომელიც შეადგენს ჩვენის მეცნიერების უზენაესს მიზანს

ცხადია, „ადვოკატურ“ ისტორიის დაწერა მხოლოდ იმ მეცნიერს შეუძლიან, ვინც არავითარ ზნეობრივ მოვალეობას არა ჰგრძნობს მეცნიერების წინაშე, მაგრამ იქნებ მამულისშვილური გრძნობა, მხურვალე სიყვარული სამშობლოსადმი აიძულებდეს ქართველს მეცნიერს „გამოსარჩლებითი“ გაზვიადებული ისტორია სწეროს ხოლმე? ზემოდ ვსთქვით, რომ ამგვარი ისტორია უნაყოფოა ხოლმე პოლიტიკაში, გაზვიადებულ ადვოკატურ ისტორიის საჭიროებას მხოლოდ ის უნდა ჰგრძნობდეს ვინც წარსულში ეძებს ხსნას, ან ვისაც წარსულის შესწავლით ჰსურს თავისი ეროვნული შელახული გრძნობა დააკმაყოფილოს და დაამშვიდოს. ხოლო ამ გვარი სურვილი აზრადაც არ უნდა მოუვიდეს იმ ეროვნების წარმომადგენელს, რომელიც სიცოცხლესა და მოქმედებაზე ჰფიქრობს. საქართველოს წარსულის ცოდნა, მოგეხსენებათ, მისაბამავად კი არაა საჭირო ჩვენთვის, შესასწავლად და გასათვალისწინებლად, თვითცნობიერების გრძნობის დასაკმაყოფილებლად. დიალაც, ქართველმა ისტორიკოსმა სრულიად პირუთვნელად უნდა შეისწავლოს თავის ერის წარსული, პირუთვნელადვე უნდა წარმოუდგინოს თავის სამშობლოს წარსულ-

ლი თანამემამულეებსა და უცხოელებსაც, რადგან მას არ უნდა დაავიწყდეს, რა დიდი ღვაწლიც უნდა მიუძღოდეს ეროვნებას წარსულში, თუ იგი აწმყოში არას წარმოადგენს, ბრწყინვალე წარსული ვერას უშველის: განა ეგვიპტელებსა და ასურელებზე კაცობრიობისა წარმატების წინაშე მეტი ღვაწლი მიუძღვის კიდევ ვისმეს, განა სპარსელებს ნიჭი აკლდათ, განა იმათი ბრწყინვალე წარსული მსოფლიო ისტორიისათვის უმნიშვნელო იყო, რომ ეხლა შესაბრალისს მდგომარეობაში არიან ჩაცვივნულნი? აშკარაა,

დიდებულ წარსულს საერთაშორისო პოლიტიკასა და ცხოვრებაში დიდი გასავალი არ უნდა ჰქონდეს, აწმყო მხოლოდ მხედველობაში მიღებული, აწმყო კულტურული...

მეორეს მხრივ, თუნდაც რომ გამოკვლევამ ქართველ მეცნიერს დაანახვოს, რომ იმის სამშობლოს წარსული თავისებურსა და დიადს არაფერს წარმოადგენს, მაინც იგი არ უნდა შეუშინდეს თავის დასკვნის გამოქვეყნებას, რადგან მეცნიერმა კარგად უნდა იცოდეს, რომ ხალხს, რომელსაც წარსულში განვითარების უმაღლეს წერტილამდე არ მიუღწევია, ყოველთვის შეუძლიან შეითვისოს უმაღლესი კულტურა და განათლებულ ერთა შორის საპატიო ადგილი დაიჭიროს. ამის მაგალითს ფინნები, იაპონელები, ნორვეგიელები და მრავალნი სხვანი გვიჩვენებენ. ასე რომ არ ყოფილიყო, ხომ კულტურის შეუწყვეტელი მსვლელობა და „ახალ“ ხალხთა (გერმანელები, ფრანგები, ინგლისელები, სლავები, არაბები და სხვანი) საერთაშორისი საკულტურო ცხოვრებაში ჩარევა შეუძლებელი იქმნებოდა. ამნაირად, თუნდაც რომ წარსული მართლა არაფერს სა-

12

ყურადღებოს არ წარმოადგენდეს, განა არ შეიძლება ჩვენც ბრწყინვალე საკულტურო მერმისის იმედი გვქონდეს, თუ კი ყოველ ძალღონეს მოვიკრებთ ჩვენ საზოგადოებრივ ცხოვრების გასაუმჯობესებლად? თუ წარსულში რაიმე ნაკლი გვქონდა, ამას დამალვა კი არა, გამომჟღავნება უნდა: მხოლოდ იმას, თავის ნაკლს შეიგნებს, შეუძლიან იგი თავიდან მოიშოროს. ცხადია, მაშასადამე, რომ ქართველ მეცნიერს მამულიშვილური გრძნობა სრულებითაც არ ავალეებს ბ-ნ გოგებაშვილისებური „ადვოკატური“ ისტორიები სთხზას, არ ავალეებს მაშინაც, თუნდაც რომ მისი სამშობლოს წარსული მართლა არაფრით იყოს საინტერესო და საყურადღებო.

მაგრამ სწორედ კრიტიკულად განხილული საქართველოს ისტორია, რომლისაც ასე ეშინიან ბ-ნ გოგებაშვილს, გვიჩვენებს, რომ ჩვენი წარსული ყოველის მხრით ძალიან საინტერესოა (უპირველესად, რასაკვირველია, ჩვენთვის და მეცნიერებისათვის). კრიტიკულ სამეცნიერო და ჩვეულებრივ წარმოდგენათა შორის განსხვავება მხოლოდ ის არის, რომ ჩვენში ჰგონიათ, ვითომც აწინდელი ჩვენი წარმოდგენა წარსულზე სწორე იყოს, ვითომც ამ შეხედულებების შერყევა და და-

რღვევა თვით ჩვენის წარსულის ღვაწლის და წარმატებულ ცხოვრების გაქარწყლებას მოასწავებდეს. პირველიდანვე ქართველთა მოდგმის ტომნი მშვიდობიანად და თანხმობით სცხოვრობდნენ, ფარნავაზმა დააარსა შეერთებული, ძლიერი ეროვნული სახელმწიფო, მწერლობა შეჰქმნა და კანონიერი წესწყობილება შემოიღო. შემდეგ ქრისტიანობა გავრცელდა, რასაკვირველია, პირველიდანვე წმინდა, შეუმწიკვლავი მართლმადიდებლობა უნ-

13

და გავრცელებულიყო, იგი აქამდინაც შეურყეველად არსებობს ჩვენში. ქვეყანა არ მოიპოვება დედამიწის ზურგზე, საცა მწვალელობას არ ეჩინა თავი, თვით საბერძნეთსა და იტალიაში დაუცხრომელი ქიშპობა და კამათი იყო ხოლმე სარწმუნოებრივ უთანხმოებათა გამო, მხოლოდ ჩვენში პირველიდანვე სრული მშვიდობიანობა სუფევდა, არავის აზრადაც არ მოსვლია ამა თუ იმ სარწმუნოებრივ საკითხის შესახებ ისე არ ეფიქრნა, როგორც მართლმადიდებელნი ჰფიქრობდნენ. საზოგადოებრივ ცხოვრებაშიაც მყუდროება სუფევდა. სიყვარული, თანხმობა, სათნოება, „მამა-შვილური“ განწყობილება არსებობდა და წოდებათა შორის ბრძოლა არც როდის არა ყოფილა. ცხადია აგრეთვე თავად-აზნაურობის ქართველმეფეებისადმი მხურვალე სიყვარული და ერთგულება და სხვა-და-სხვა მრავალი ამგვარი აზრი ტრიალებს ჩვენ საზოგადოებაში საქართველოს წარსულის შესახებ. ამ წარმოდგენის კრიტიკული განხილვა და შერყევა ქართველთა ნიჭიერების უარ-ჰყოფად მიაჩნიათ, რით აიხსნება ამგვარ ახირებულ გრძნობის არსებობა? მარტოოდენ იმით, რომ ჩვენმა მოწინავე საზოგადოებამ არაფერი არ იცის თავის სამშობლოს ისტორიის შესახებ ჩვეულებრვ, მამა-პაპურ გარდმოცემის გარდა და ამის გამო შიშობს ეს ნიადაგიც არ გამოეცალოს.

დიაღაც, ჩვენ იმდენად უვიცნი ვართ ჩვენ წარსულის თავგადასავალის შესახებ, იმდენად გვეშინიან კრიტიკულ მსჯელობისა, რომ მე-17 – 18 საუკუნე. წარსულის შესახებ შეთხზული შეხედულება სასიქადულოდა და ჩვენ ნიჭიერების დამამტკიცებლად მიგვაჩნია და ისიც-კი ვერ შეგვიშ-

14

ჩნევია, რომ ეს შეხედულება მხოლოდ ჩვენივე

„testimonium pauperitatis“-ი არის. მარ-
 თლაც, განა ძალიან საქებურია ჩვენთვის, როცა
 გავიძახით და ვარწმუნებთ ხოლმე ყველას, საქარ-
 თველოში საზოგადო და საეკლესიო საქმეების
 შესახებ უთანხმოება და ბრძოლა არც როდის არ
 ყოფილაო, ვითომც ჩვენში ეგრედ წოდებულ შწვალე-
 ბლობას თავი არც როდის არ უჩენია?! ბერძნებს,
 რომაელებს, ასურელებს, ფრანგებს, გერმანელებს,
 რუსებს, სომხებსაც, ყველას ჩვენს გარდა ჰქო-
 ნია სარწმუნოებრივი უთანხმოება, ყველგან ყო-
 ფილა ეგრედ წოდებული მწვალეობა, მხო-
 ლოდ მოგვაქვს თავი უცდომელობით...
 მაგრამ საქმე რომ მართლა ისე ყოფილიყო, რო-
 გორც ჩვენში ჰგონიათ, მაშინ მეცნიერს უნდა
 ეთქვა, რომ ან ქართველებმა მხოლოდ გარეგნო-
 ბით, ზედა პირულად შეითვისეს ქრისტიანობა
 და იმის შინაარსსა, ამა თუ იმ დოგმატის სხვა-
 და-სხვა ახსნაზე, რომელზედაც მთელი ქრისტიან-
 ნობა კამათობდა ხოლმე, სრულებითაც არა ფიქ-
 რობდა, თავს არ იტკივებდა, ან არა და ქართვე-
 ლები იმდენად ნიჭმოკლებულნი უნდა ყოფილ-
 იყვნენ, რომ სარწმუნოებრივ ბრძოლასა და პაექ-
 რობაში მონაწილეობის მიღების თავი არა ჰქონ-
 დათ, არ შეეძლოთ, – გერმანელ პოეტის ბოდენ-
 შტეტისა არ იყოს, „უცდომელი მხოლოდ ის
 არის, ვინც არაფერს არ აკეთებს“ ასეთი გახლავთ
 ჩვენი სასიქადულო შეხედულება! ნამდვილად-კი
 სულ სხვანაირი იყო ჩვენი წარსული: სარწმუ-
 ნოებრივი, საეკლესიო და სამონასტრო ბრძოლა,
 გაცხარებული კამათი ხშირად ყოფილა ხოლმე
 საქართველოში, სწორედ ამ ბრძოლას არა ერთ-
 ხელ გაუცოცხლებია და განუახლებია ჩვენი

ეკლესია *). იგივე უნდა ითქვას „მამაშვილურ“
 განწყობილების შესახებ წოდებათა შორის. ბევრს
 ჰგონია, რომ ეს ვითომც და ჩვენი ისტორიის
 თვისება ჩვენის განსაკუთრებულ სათნოებისა და
 ნიჭის დამამტკიცებელი იყოს. ის კი არ იცინა,
 რომ ევროპიელ მეცნიერებს სწორედ ამ წოდე-
 ბათა შორის ბრძოლით მოაქვთ თავი: ისინი
 ამტკიცებენ, რომ მხოლოდ ინდო-ევროპიელთა
 მოდგმის ერებს შესწევთ იმდენი ნიჭი და საზო-
 გადოებრივ ცხოვრების უნარი, რომ სოციალურ
 თავისუფლების მოსაპოებლად წოდებრივ ბრძო-
 ლით ესარგებლნათო. გამოჩენილი გერმანელი
 ისტორიკოსი ლინდნერი ამტკიცებს მაგ.თავის
 წიგნში Deschchtsphilosopie, რომ აღმოსავ-

ლეთმა და საზოგადოდ აზიის ერებმა არ იციან, რა არის წოდებრივ უფლებათა მოსაპოვებლად ატეხილი ბრძოლაო. აზიაში შეიძლება მხოლოდ აჯანყდნენ, ტაქტიურ ბრძოლის უნარი კი არ მოეპოვებათო. როგორც ჰხედავთ, დიდად საქებური არ ყოფილა ეს ვითომდა ქართველების თვისება, „მამაშვილური“ განწყობილება წოდებათა შორის. საბედნიეროდ, მეცნიერს, რომელსაც კრიტიკულად შესწავლილი აქვს ქართული საისტორიო მასალები, შეუძლიან დაამტკიცოს, რომ საქართველოს წარსული დიდაც წოდებრივ ბრძოლის მაგალითებით არის სავსე...

ერთის სიტყვით, აწინდელი ჩვენი წარმოდგენა წარსულის შესახებ სრულებით ვერ გვიხა-

*) ამის შესახებ იხ. И. Джаваховъ – „Изъ исторіи церковныхъ реформъ въ древней Грузіи“. Журн. Нар. Просв. 1904 г. №2.

16

ტავს საქართველოს მდგომარეობას, იმის წარმატებულ სასოგადოებრივ და სულიერ ცხოვრებას. იგი გაცილებით უფრო დაბლა სდგას, ვიდრე თვით ჩვენი წარსული ცხოვრება იდგას; იგი მხოლოდ ამ ცხოვრების უფერულ, მკრთალ აჩრდილს წარმოადგენს; მკრთალს იმიტომ, რომ ეს წარმოდგენა თანამედროვე მეცნიერულ კვლევასა და შესწავლაზე კი არაა დამყარებული, არამედ იმ გარდმოცემასა და ცნობებზე, რომელიც ჩვენ საზოგადოებას მე-XVII – XVIII საუკ. ქართველმა მოღვაწეებმა უანდერძეს...

ამის გამო ეხლა მეცნიერი ისტორიკოსები მოვალენი არიან უპირველესად კრიტიკულად განიხილონ ყველა ის ცნობა, რომელზედაც დამყარებულია ჩვეულებრივი წარმოდგენა წარსულ ცხოვრებაზე. ცხადია, ვიდრე ამგვარი პირველ დაწყებით მასალათა განხილვა გათავებული არ იქნება, მანამდისინ შეუძლებელია საქართველოს სამეცნიერო ისტორია დაიწეროს. საქართველოს მწერლობის და ისტორიის შესწავლა დიდი ხანი არ არის დაიწყო, ამიტომ ჯერჯერობით მკვლევარნი უფრო წყაროების კრიტიკულ განხილვას ანდომებდნენ დროს, მაგრამ ვინც ამ მიმართულების მიმდევარ მეცნიერთა ნაწერებს თვალყურს ადევნებს, უნდა შეენიშნა, რომ ეხლაც კი უკვე საკმაოდ შეიცვალა ძველი წარმოდგენა წარსულზე და ძველ ჩვეულებრივ დარღვეულ შეხედულების მაგიერ ახალი მეცნიერულად დამტკიცე-

ბული შეხედულება მყარდება თან-და-თან. რაც უფრო-მეტი დრო გაივლის, უფრო უკეთესად შემუშავებული და განხილული იქნება ქართული მწერლობა და სამოქალაქო ისტორია; მაშინ კი, დარწმუნებული ვარ, ნათლად დაინახავს ბ-ნი გო-

17

გებაშვილი, ვინ იყო „უკუღმართობის“ მომხრე, თვითონ იგი და მისი თანამოაზრენი, თუ კრიტიკულ მიმართულების მიმდევარნი?

მარტო, ისტორიაში კი არა, მეცნიერების ყველა დარგში საჭიროა კრიტიკულმა მიმართულებამ ჩვენში იჩინოს თავი. ჩვენი უძლურება ის არის სწორედ, რომ ჩვენ არც წარსულის, არც თანამედროვე ცხოვრების მდგომარეობის შესახებ ნამდვილი, ჭეშმარიტი ცნობები არ გვგზავნის: მაღალ, რიხიან სიტყვებს და წინადადებებს რომ თავი დავანებოთ, უმეტეს შემთხვევაში უფერულ და უვიც წერილების მეტი თითქმის არა დაგვრჩება-რა. ბ-ნ გოგებაშვილს რომ „ადვოკატურ, გამოსარჩლებითი“ ისტორიის წერის მაგიერ თავის დროზე საზოგადოებისათვის ჩაეგონებინა, თავის წარსულ და თანამედროვე ცხოვრების კრიტიკულად შესწავლას შესდგომოდნენ და თითონაც შეძლების დაგვარად მაგალითი ეჩვენებინა, მაშინ ქართველ საზოგადოებას შეეძლო ბევრი შეცდომა აეცილებინა თავიდან და ჩვენ მოქმედებას და პოლიტიკას გარკვეული, მტკიცე ხასიათი ექნებოდა. დიადაც, წარსულ საუკუნეში ისტორიის ცოდნას ქართველობისათვის მარტო თეორიული მნიშვნელობა არა ჰქონდა: ათასგვარი ცვლილება მოხდა ჩვენ საზოგადოებრივ წესწყობილებაში, ბევრი ცვლილება ხდება ეხლაც, ჩვენ კი იმდენად უძლურნი ვართ ცვენის ცხოვრების უცოდინარობისა გამო, რომ გულ-ხელ დაკრებილი, შეშინებული შევყურებთ ცხოვრების ჩარხის ტრიალს: მაგალითად, როცა საქართველოში ბატონ-ყმობა ისპობოდა, მაშინ რომ ჩვენ მოღვაწეებს ფიქრად მოსვლოდათ ქართული ბატონ-ყმობის ისტორია შეესწავლათ, გამოერკვიათ,

18

რა უფლებები ჰქონდათ ყმებს და განთავისუფლების დროს ვისთვისაც ჯერ არს აეხსნათ, რომ ჩვენებურ გლეხის მდგომარეობა რუსის გლეხების მდგომარეობისაგან განსხვავდებოდა, უეჭველია მებატონეებისა და ნაყმევების შორის ტყისა

და სამოვრის თაობაზე ისეთი გამწვავებული უთანხმოება არ იქნებოდა, როგორც ეხლაა ატეხილი.

ამ რამდენისამე წლის წინად სამინისტრომ წყლის მფლობელობის ახალი კანონი შეადგინა. ჩვენში, რასაკვირველია, ჩვეულებრივ გაჩუმებულნი იყვნენ იმის მაგივრად, რომ შეესწავლათ რაზეა ჩვენში დამყარებული წყლის მფლობელობის უფლება და ამისდა მიხედვით სამინისტროს კანონის პროექტი განეხილათ, რომ კანონში, – თუ ჩვენ ცხოვრებისათვის შეუფერებელი აღმოჩნდებოდა, – სასურველი ცვლილება შეეტანინებინათ. რა დარგიც გნებავთ ყველაფერში ჩვენი ინტელიგენცია ცხოვრებისა და მეცნიერების მოთხოვნილებაზე ჩამორჩენილია. ავიღოთ თუნდ მართლმსაჯულება: ვინ არ იცის, რამდენი დავაა ატეხილი ჩვენში მამულების თაობაზე; ცხადია, სასამართლომ რომ სწორედ გადასწყვიტოს თვითვეული დავა, აუცილებლად საჭიროა მსაჯულებმაც და ვექილებმაც ჩვენებურ მიწათმფლობელობის უფლებების ისტორია და ქართული კანონმდებლობა ზედმიწევნით იცოდნენ; ჩვენში აი ერთი ვექილიც, ერთი მოსამართლეცა არ მოიპოვება თითქმის, რომელსაც ქართული კანონმდებლობა მეცნიერულად შესწავლილი ჰქონდეს; ბევრი იურისტია საქართველოში, რომელთაც ბ-ნ ურბნელის საუცხოვო, თხზულებები ქართულ კა-

19

ნონმდებლობის ისტორიის. შესახებ *) თვალითაც არ უნახავთ, არამც თუ წაუკითხნიათ.

დიაღაც, „ადვოკატური, გამოსარჩლებითი“ ისტორიების წერა კი არ გვიშველის, არამედ პირუთვნელი, ყოველმხრივი კრიტიკული შესწავლა და გამოკვლევა ჩვენის წარსულის და თანამედროვე ცხოვრებისა. ქართულ ენასა და მწერლობას მაშინ გაუმაგრდება ნიადაგი, თუ ჩვენი ახალი თაობა პატივცემულ პრ. ვ. პეტრიაშვილს მიჰბაძავს. და გულწრფელად და თავგანწირულად ეცვლდება ქართუმლი, სამეცნიერო (ყველა დარგისა) თანამედროვე მოთხოვნილებათა შესაფერისი მწერლობა შეჰქმნას, – რომ მწერლობას მართლა ძალა ჰქონდეს ცხოვრებაში და ჩვენ საზოგადოებრივ და ეროვნულ მოქმედების მტკიცე ხელმძღვანელი გახდეს...

რაკი ბ-ნი გოგებაშვილი დარწმუნებულია, რომ „ადვოკატურ, გამოსარჩლებითი“ ისტორიის წერას ეროვნულ უფლებათა მისაღწევად დიდი შნი-

შვნელობა აქვს, ამიტომ იმასა ჰგონია, ვითომც ქართველი მეცნიერები „ადვოკატურ, გამოსარჩლებითი ხასიათის“ საისტორიო თხზულებებს უნდა სწერდნენ და ვინც ამ მოვალეობას არ ასრულებს, უკუღმართობის გზას ადგეს. ბ-ნ გოგებაშვილს თავის წიგნში იმ მკვლევართა გუნდიდან, რომელთაც იმის აზრით სურთ „ჩვენის წარსულის ყოველი ღირსება დამალონ, უარჰყონ მისი ყოველივე თავისებურობა“, მხოლოდ ორი მაგალითი მოჰყავს. პირველზე არას ვიტყვი, მე მხოლოდ მეორე მაგალითზე ვაპირობ საუბარს.

*) „ძეგლის დება“, „ათაბაკი ბექა და აღბულა და მათი სამართალი“.

20

თუმცა ბ-ნი გოგებაშვილი ამ მკვლევარის გვარს არ ასახელებს, მაგრამ იმის სიტყვებიდან ცხადადა სჩანს, რომ იგი პროფესორ ნ. მარრზე ლაპარაკობს.

ჩვენ საზოგადოებაში ბევრი უცნაური ჭორებია გავრცელებული ამ ნიჭიერ და დიდბუნებოვან მეცნიერზე; ბ-ნი გოგებაშვილი ამ ჭორების ხმას აჰყვამ და თავის წიგნში ყველა ამგვარი ცილისწამებას თავი მოუყარა ერთად. როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ყველა ჭორები და ცილიწამება სრულს უვიცობასა და გაუგებრობაზეა დამყარებული. მე ხშირად შემხვედრია ისეთი მაბრალებელი პრ. მარრისა, რომელიც რიხიანად ლაპარაკობდა მასზე, თუმცა ერთი მისი სამეცნიერო თხზულებაც-კი წაკითხული არა ჰქონდა.

მაგრამ უკეთესია ბ-ნ გოგებაშვილის თვითი ბრალდების განხილვას შევუდგეთ. კვალდაკვალ ვეცდებით ვუჩვენოთ მკითხველს, რამდენად შემცდარნი ბრძანდებიან ისინი, რომელთაც ვერ გაუგიათ პრ. მარრის თხზულების მნიშვნელობა და დედა-აზრი და თვითოეულ მის ნაწერს მტრის თვალით უცქერიან. ყველგან, როცა კი ჩვენ ამა თუ იმ წყაროდან, ან წიგნიდან საბუთები მოყვანილი გვაქვს, შენიშვნებში ასლი, ნამდვილი ტექსტია ამოწერილი, რომ მკითხველს ყოველთვის შეეძლოს დაინახოს სწორეა თუ არა ჩვენი მოსაზრება.

ბ-ნი გოგებაშვილი ბრძანებს: პრ. მარრი „მთელს ძველს ქართულს ლიტერატურას თარგმანს ეძახის, უმეტეს ნაწილად სომხური ენიდან“ (ბურჯი ეროვ. გვ. 52). პრ. მარრს ასე გადაჭრით მთელს ძველ მწერლობაზე არც როდის არ ულაპარაკნია; იგი ამტკიცებდა მხოლოდ,

რო დაბადება და ახალ აღთქმის სასულიერო წიგნები, რომელნიც ქართულ მწერლობის პირველ ხანას ეკუთვნიან, სომხურიდან არიან ნათარგმნი; ამ აზრს იგი ქართულ დაბადების დედნის შესწავლასა და შედარებაზე ამყარებდა; ამიტომ ბ-ნ გოგებაშვილის სიტყვები, ვითომც პრ. მარრი „მთელს ძველს ქართულს მწერლობას უმეტეს ნაწილად სომხურიდან ნათარგმნს ეძახის“, – ან უნებლიეთი შეცდომა უნდა იყოს, ან განზრახ სიცრუე. „ვიდრე გამორკვეული არ იქნება, ამბობს თვით პრ. მარრი, როგორ და რამდენადა ჰქონდა ქართულ ლიტერატურაზე სომხურ მწერლობას გავლენა, მანამდისინ შეუძლებელია ასურეთის, სომხეთისა და საქართველოს შორის სარწმუნოებრივ და სალიტერატურო ერთობის ხასიათის გამორკვევა“ *).

ცხადია, რომ თვით ავტორს საკითხი საბოლოოდ გადაწყვეტილად არ მიაჩნია; პირიქით, პრ. მარრის აზრით, ჯერ კიდევ უნდა გამოირკვეს, თუ რამდენი და რომელი თხზულებები სახელდობრ გადმოთარგმნილი არიან სომხურიდან ქართულად. იგი თვით კვალდაკვალ მისდევს ამ საკითხის გამორკვევას და მხოლოდ იმაზე ლაპარაკობს, რაც უკვე შესწავლილი აქვს. ჯერ-ჯერობით პრ. მარრმა განიხილა მხოლოდ სახარება (იხ. Изъ поѣздки на Аѳонъ, Ж. М. Н. Пр.

*) „Безъ выясненія какъ качества, такъ и размѣровъ армянскаго вліянія на грузинскую письменность пѣтъ никакой возможности уяснить себѣ характеръ литературнаго и вообще христіанско-культурнаго общенія Сиріи, Арменіи и Грузіи“. Изъ поѣздки на Аѳонъ Ж . М. Нар. Пр. 1899 г. № 3.

1893 წ. № 4, გვ. 14). 14 წმიდათა ცხოვრებანი (ibid. გვ. 16 - 20), „იპოლიტეს ქება ქებათა“ (იხ. Тексты и разысканія по армяно-груз. филологіи вып. III, გვ. XV) და სახისმეტყველი (ibid. вып. VI), რომ პრ. მარრი ვიდრე საკითხი სრულიად გამორკვეულად არ მიაჩნია, გადაჭრილს აზრს ქართულ მწერლობაზე არ გამოსთქვამს ხოლმე, შეიძლება მის შემდეგ სიტყვებიდან დაინახოს მკითხველმა: ძველ აღთქმის „ნეშთის“ („პარალიპომენონ“) შესახებ

იგი ფრთხილად სწერს: „ნეშთის ქართულ თარგმანზე ჯერ-ჯერობით ვდუმ, იმის გამო, რომ ამ წიგნის ძველი შესწორებული დედანი ხელთ არა მაქვს“) (Кавк. Вѣст. 1902 Новооткры-Тый армян. текстъ „Паралипоменонъ“, გვ. 13, შენ. 1) *).

როდესაც პრ. მარრი ამბობს, რომ უძველესი ქართული საეკლესიო მწერლობა სომხურიდან უნდა იყოს ნათარგმნიო, იგი, რასაკვირველია, ქრისტიანობის პირველ ხანაზე ლაპარაკობს, რომელმაც დაახლოვებით მე-VII-VII საუკ. გასტანა, ვიდრე ქართველები და სომხები ერთი ერთმანეთს სარწმუნოებრივ არ დაშორდნენ. ცხადია აგრეთვე, რომ პრ. მარრი განსაკუთრებით ისეთ თხზულებების თარგმანზე ლაპარაკობს, რომელნიც ყველგან (საბერძნეთის გარდა, ზოგჯერ იქაც-კი) ნათარგმნი იყვნენ. ამით, რასაკვირველია, იგი არ უარყოფს იმისთანა ქართულ ორიგინალურ ნაწარმოებების არსებობას, რომელ

*) „О грузивскомъ переводѣ пока я мал-чу, такъ какъ я не располагаю древнимъ текстомъ Паралипоменонъ, не подвергшимся позднѣйшимъ исправленіямъ“ ...

ნიც შესაძლებელი იყო ადგილობრივ შეეთხზათ. მაგ. ქართველ წმიდათა ცხოვრებანი (9 ძმა კოლაელ. რაჟდენისა, ევსტათე მცხეთელისა და უძველესი ჯერჯერობით დაკარგულ ასურელ მამათა ცხოვრებანი) საპაექრო (საპოლემიკო) წერილები და სხვა. მაგრამ გაზვიადებული ეროვნული თავმოყვარეობა ჩვენ მამულიშვილებს ნებას არ აძლევს წარმოიდგინონ, რომ ქართველებს ოდესმე შეეძლოთ რაიმე გადმოეთარგმნათ სომხურიდან. ამნაირი გრძნობა-კი ავადმყოფურ თავმოყვარეობის შედეგი გახლავთ: ვინ არ იცის, რომ ძველი და ახალი აღთქმის და ყველა საეკლესიო წიგნები სომხების შეთხზული არ არის; ქართველებს საიდანმე უნდა გადმოეთარგმნათ უეჭველია ეს წიგნები. როგორც თვით სომხებმა ასურულიდან გადმოთარგმნეს, ბერძნებმა ებრაულიდან, რომაელებმა ბერძნულიდან, რუსებმა ბოლგარულიდან და სხვა და სხვა.

რა სათაკილოა ჩვენთვის, რომ სამდლო წერილი სომხურიდან იყოს ნათარგმნი? სომხებმა, როგორც ასურელებთან მოსამზღვრე ერმა, ჩვენზე უფრო ადრე მიიღეს ქრისტიანობა; სომხეთიდან ქრისტიანობა ჩვენშიაც გადმოვიდა,

განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოში; და-
სავლეთ საქართველოშიც, მაშინდელ ლაზიკაშიც
ვრცელდებოდა ახალი სარწმუნოება, მაგრამ იქ
ბერძნებმა ისეთი მტარვალური გავლენა იქონიეს,
რომ არც ლაზიკაში, არც კოლხიდაში სამშობლო
ენაზე მწერლობა არ აღორძინებულა; პირიქით
საბერძნეთმა ლაზიკა თითქმის სრულიად მოაშორა
და მოსწყვიტა ქართველობას; ხოლო კოლხიდა-
შიც, რომ აღმოსავლეთიდან, ქართლიდან თანა-
მომძენი სამშობლო ენაზე უკვე განვითარებულ

24

მწერლობით და წირვა-ლოცვით არ მიჰშველებო-
დნენ, საქმე ცუდად დატრიალდებოდა. ვრცლად
ლაპარაკი ამ საგანზე ეხლა შეუძლებელია, რასა-
კვირველია, თავის დროზე ვეცდებით მკითხველს
წარმოვუდგინოთ, თუ რა დიადი ღვაწლი მიუძღვის
კოლხიდაში სამშობლოს წინამე ქართველ სამ-
ღვდელოებას.

პირველ საუკუნოების განმავლობაში ქრისტი-
ანობას სრულებით არა ჰქონია ეროვნული მიდრე-
კილება; პირიქით იგი ყოველგვარ ნაციონალურ
განცალკევებას უარჰყოფდა. ამნაირივე საერთა-
შორისო, კოსმოპოლიტური ხასიათი უნდა
ნოდა იმ ქადაგებასაც, რომელიც გაისმა ასურე-
თიდან სომხეთში, სომხეთიდან საქართველოში.
ამიტომ როცა პრ. მარრი, ან სხვა რომელიმე
მკვლევარი სომხური მწერლობის გავლენაზე
სწერს, სომხურ ეროვნულ მწერლობის გავ-
ლენას-კი არა ნიშნავს, არამედ კოსმოპოლიტურ,
საქრისტიანო სომხურად დაწერილ, ნათარგმნ, ან
ორიგინალურ მწერლობის გავლენასა. ამ აზრს
ის გარემოებაც ამტკიცებს, რომ ვიდრე საქარ-
თველოსა და სომხეთში ეროვნული მიმართულება
მტკიცედ ფეხს მოიკიდებდა, მანამდისინ დიდი-
ხანია რაც ქართულ და სომხურ ეკლესიებს შო-
რის განხეთქილება უკვე მომხდარი იყო.

ეხლა ვთქვათ ჩვენთვის, რითაა სათაკილო ქარ-
თველის ეროვნულ თავმოყვარეობისათვის, რომ
უძველეს ხანაში ქრისტიანობა სომხეთის მხრი-
დანაც ვრცელდებოდა ჩვენ სამშობლოში? რად
უნდა აუხვიოს გვერდი ქართველმა მეცნიერმა ამ
საკითხს? აგრე რომ ყოფილიყო, გერმანელებს
ხომ კრინტიც არ უნდა დაეძრათ იმის შესახებ,
რომ მათ ქვეყანაში ქრისტიანობა საფრანგეთიდან

გავრცელდა, მით უმეტეს რომ ეს ორი ხალხიც ერთმანერთზე გადამტერებულია და მეტოქეობენ. მაშ რუს მეცნიერებსაც თავიანთ საეკლესიო ისტორიის უძველესი ხანის შესწავლაც ხომ ეროვნულ თავმოყვარეობის დამამცირებლად უნდა ჩათვალიათ, იმიტომ რომ რუსების უძველესი სასულიერო მწერლობა თითქმის მთლად ბულგარულიდანაა ნათარგმნი, და სხვა და სხვა. მაგრამ არც გერმანელებს, არც რუსებს არ ეთაკილებათ, იმიტომ რომ სათაკილოც არაფერია. ჩვენ-კი იმდენად ავადმყოფური თავმოყვარეობა გვაქვს, რომ ყველას, ვინც კი ზემოაღნიშნულ საკითხს შეეხება და გამოკვლევას შეუდგება, სამშობლოს ღალატს და ვწამებთ ხოლმე და ჩვენ ნებაზე რომ ყოფილიყო - ჯვარს ვაცვამდით... ხოლო იმ საკითხის გამოკვლევა, თუ საიდან გავრცელდა ქრისტიანობა საქართველოში, აღმოსავლეთიდან, თუ დასავლეთიდან, რომელს მათგანს უფრო მეტი მნიშვნელობა ჰქონდა პირველ ხანებში, აუცილებლადაა საჭირო იმიტომ, რომ ამ საკითხზე დამოკიდებულია ბევრი კულტურის მხრივ ფრიად საყურადღებო ცხოვრების მოვლენანი, რომელთა შესახებ საუბარი ეხლა ძალიან შორს წაგვიყვანდა.

„მკითხველი კარგად იცნობს, ბრძანებს შემდეგ ბ. გოგებაშვილი, საბა-სულხან ორბელიანის იგავ-არაკების კრებულს, რომელსაც ჰქვია მშვენიერი სახელი: „სიბრძნე-სიცრუისა“. დღემდინ ამ თავისებურს თხზულებას ქართველის ნიჭის ნაწარმოებად სთვლიდნენ - უცხოელნიცა და ქართველებიცა მისს სრულს თავისებურობაში არავის ეჭვი არ შეუტანია. ჩვენმა ურწმუნო თომა-პროფესორმა კი არც აცივა, არც აცხელა და ერთს

26

თავისს თხზულებაში გაატარა ის აზრი, რომ "სიბრძნე სიცრუისა" ნასესხი, თარგმანი უნდა იყოს მეტ-ნაკლებობითაო, რად უნდა იყოს, რა საბუთით, რა მოსაზრებით, ამაზე იგი კრინტსაც არა სძრავს" (ბურჯი ეროვ. გვ. 51 – 52).

პრ. მარსს არც ერთი თხზულება არა აქვს დაწერილი, სადაც „სიბრძნე სიცრუის“ არაკებს ეხებოდეს სპეციალურად; მას 20 სტრიქონი აქვს შეტანილი თავის გამოკვლევაში „Сборникъ Пpитчъ Вардана“ (часть I, გვ. 516), სადაც იგი გაკვირით ლაპარაკობს ამ საგანზე, იმიტომ, რომ „სიბრძნე სიცრუის“ წიგნში ისეთი არაკები აღმოჩნდა, რომელნიც სხვა ერთა კრე-

ბულებშიაც მოიპოვება. ბ. გოგებაშვილს ეტყობა პრ. ა. ცაგარელის წიგნი „Книга мудрости и лжи“ (переводъ и объясненія, Петерб. 1878 г.) წაკითხული არა ჰქონია, თორემ როგორ იტყოდა „სიბრძნე სიცრუის“ არაკების სრულს თავისებურობაში არავის ეჭვი არ შეუტანიაო. თვით პრ. ცაგარელს თერთმეტი არაკის შესახებ ცნობები შეკრებილი და მოყვანილი აქვს, რომ ისინი ან ანვარი სოჰელიში, ან პანჩატატრაში, ან 1001 ღამის ზღაპრებში, ან მზოპის იგავების კრებულში მოიპოვებიან 1). არც პრ.

1) აი თვით პრ. ცაგარელის სიტყვები 7 არაკის შესახებ „сравни съ сказкой „1001 ночи“... сходны не только въ основномъ мотивѣ, но и въ подробностяхъ, 22-ის შესახებ „ср. Panchatuttra (прим, № 25). 43 არაკის შესახებ „нѣчто въ этомъ родѣ повѣствуется въ“ 1001 ночи“ (прим. 53), 66 არაკის შესახებ „ср. Панчататра“ (прим. 61), 62 არაკის შესახებ „Встрѣчается у Эзопа, въ Панчатантрѣ“ (прим. 66), 71 არაკის შესახებ „Эзоповская басня“

27

ცაგარელს გადაუწყვეტია საბოლოოდ, თუ რომელი იგავი უნდა ჩაითვალოს ნამდვილ ქართულად, რომელი უცხოეთის მწერლებიდან შემოტანილად; იგი სწერდა: „იმ ფრიად საინტერესო და დიდმნიშვნელოვან საკითხის გადაწყვეტა, ორიგინალური და ადგილობრივია, თუ არა „სიბრძნე სიცრუის“ წიგნში შეტანილი არაკები, მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა მათ სხვა ეროვნებათა ამგვარსავე პოეტურ ნაწარმოებებს შევადარებთ. ეს კი მსოფლიო მწერლობის ისტორიის მცოდნე პირთა საქმეა, ან უფრო რომ იმ მეცნიერთა საქმე, რომელნიც სპეციალურად ზღაპრებსა და იგავებს იკვლევენ“ 2).

(прим. 73), 111 არაკის შესახებ „Этот разсказъ имѣетъ поразительное сходство, за исключеніемъ незначительныхъ подробностей съ однимъ разсказомъ Синдабадова цикла въ 1001 ночи“ (прим. 99), 120 არაკის შესახებ „ср. Анвари— Сох...у Эзопа... въ Панчатантрѣ“ (прим. 105), 132 არაკის შესახებ „Весьма распространенная басня. сравн. „Кули“ Индѣйскія сказки и лѣгнди, собр, И. П. Минаевымъ (прим. 111). 135 არაკის შესახებ „ср. Индѣйскія сказки и проч. И. П. Минаева“ (прим.), 160 არაკის შესახებ „нѣчто

подобное и въ Nitopades't“ (прим. 119).

2) „Вопросъ о томъ насколько оригинальны и туземны рассказы, входящiе въ составъ кн, Мудрости и лжи—вопросъ столь интересный и важный, можетъ быть разрѣшенъ посредствомъ сравненiя ихъ съ этого рода поэтическими произведенiями другихъ народовъ; это дѣло специалистовъ и исторiи Всеобщей Литературы, или даже специально занимающихся отдѣломъ сказокъ и басенъ этой науки“. (Ал. Цагарели. книга Мудрости и лжи. 1878 г. гл. X).

28

მართალია. თუმცა შემდეგ პრ. ცაგარელი ამბობს, რამდენადაც მე შევატყე საბას თხზულებაში ხალხთა იგავ-არაკების კრებულებიდან ცოტა რამ უნდა იყოს შეტანილი და ამის გამო „სიბრძნე-სიცრუის“ წიგნი ზემო აღნიშნულ კრებულებიდან, მგონი, არც გადმოთარგმნილი, არც მინაბადი, არც გადაკეთებული უნდა იყოს, რომ იგი ქართულ ორიგინალურ ნაწარმოებად უნდა ჩაითვალოს (ibid. გვ. XI), მაგრამ იქვე ფრთხილად უმატებს „რასაკვირველია, შესაძლებელია იგი (ესე იგი სიბრძნე-სიცრუის წიგნი) ისეთ რომელიმე წყაროდან ყოფილიყოს ამოღებული, რომელიც ჯერ აღმოჩენილი არაა; იქმნება მისი პროტოტიპი ოდესმე თვით ქართულ მწერლობაში აღმოჩნდეს. 3) როგორც მკითხველი დაინახავდა. პრ. ცაგარელი გადაჭრილს და საბოლოოს არას ამბობს; უფრო სამართლიანად მას შემდეგი მოსაზრება მიაჩნია: „მე მგონია, ამბობს იგი, ჭკუასთან უფრო ახლოა (უფრო შესაძლებელია ვიფიქროთ) ვიფიქროთ, რომ (სიბრძნე-სიცრუის) წიგნის გეგმა თითონ ავტორს ეკუთვნის; იგავების, ზღაპრების და არაკების უმთავრესი (საპატიო, საკმაო) ნაწილი-კი ხალიხასაგან არის შეთვისებული. საქართველოს ყველა კუთხეებში ხალხი ეხლაც მოგვითხრობს ამ ზღაპრებს,--უფრო შესაძლებელია საბას აელო ხალ-

2) „Конечно, это не исключаетъ возможности, что она заимствована изъ какого нибудь другого источника, быть можетъ еще неизвѣстнаго, а можетъ быть ея прототипъ найдется со временемъ въ самой грузинской литературѣ“ (ibid гл. . XI).

ხიდან, ვიდრე „სიბრძნე-სიცრუის“ ხელთ-ნაწერ წიგნებიდან ხალხში გავრცელებულიყო. დასასრულ ის იგავ-არაკები, რომელთაც თვალსაჩინო მსგავსება აქვთ სხვა ერთა მოთხრობებთან, (უცხო ერებისაგან) შეთვისებული იყოს 4). მკითხველი დაინახავდა, რომ პრ. ცაგარელი საბა ორბელიანს მარტო „სიბრძნე-სიცრუის“ წიგნის გეგმას აკუთნებს, იგავები ავტორს ხალხში გაგონილი ექმნება და შეგროვილი; ამ იგავ-არაკების შორის პრ. ცაგარელის აზრისამებრ უცხო ხალხთა თქმულებებიც უნდა იყოს შერეული. მერე განა პრ. მარრი ამტკიცებდა როდისმე, რომ გეგმა საბა ორბელიანს არ ეკუთვნისო? არც როდის!.. პრ. მარრი სწერდა მხოლოდ: „სასურველია უფრო მტკიცე აზრი დამყარდეს ზემთ აღნიშნულ ქართულ ძეგლის (Памятника) წყაროების შესახებაო. 5). პრ. მარრი მხოლოდ ერთ პრ. ცა-

4) „Мнѣ кажется, скорѣе слѣдует допустить, что планъ книги принадлежить самому автору; заключительная же часть басень, сказокъ, анекдотовъ заимствована изъ устъ народа, который рассказываетъ ихъ и теперь во всѣхъ закоулкахъ Грузіи, куда едва-ли они перешли изъ рукописныхъ экземпляровъ кн. Мудрости Лижи, а скорѣе обратно. Наконецъ, тѣ рассказы, которые представляютъ очевидную аналогію съ рассказами другихъ народовъ, могутъ быть заимствованы“. (ibib. XI).

5) „Прежде тѣмъ пользоваться для сличенія въ научныхъ цѣляхъ баснями изъ книги Мирской Мудрости, желательно бы установить болѣе прчный взглядъ на источники названнаго Грузинскаго памятника“. (Сборники притчъ Вардана, часть I, 516, прим. 2).

30

გარლის შეხედულებას არ ეთანხმება: თუ ხალხი საქართველოს ყველა კუთხეებში ეხლა რომელიმე არაკს მოგვითხრობს, ეს გარემოება არ ამტკიცებს იმ მოსაზრებას, ვითომც საბა ორბელიანს უმეტესი ნაწილი თავის იგავ-არაკებისა ხალხიდან შეეთვისებინოს; 6) იმიტომ არ ამტკიცებს, რომ შესაძლებელია ხალხს საბა ორბელიანის დროს არც-კი სცოდნოდეს ეს იგავ-არაკები; ვისაც ჰურს დაამტკიცოს, რომ საბა ორბელიანის მოთხრობები და არაკები მართლა ხალხურია, ხალხისაგან

გაგონილი, იმან უპირველესად უნდა დაამტკიცოს, რომ საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუს წიგნის“ დაწერამდე ხალხში უკვე გავრცელებული იყვნენ ზემო აღნიშნული იგავ-არაკები. ეს-კი ჯერ არც გამორკვეულია, არც დამტკიცებული, ე. ი. საკითხი გადაწყვეტილი არ არის და პროფ. მარრი ამბობდა მხოლოდ, სასურველია ეს საკითხი გამოირკვეს და საბოლოოდ გადაწყდესო. პრ. მარრს არც როდის არ უთქვამს, ვითომც „სიბრძნე სიცრუსა“ ნასესხი, თარგმანი უნდა იყოს მეტ-ნაკლებობითაო“ და თუ ბ. გოგებაშვილი პრ. მარრს ამ აზრს თავზე ახვევს, ამის მიზეზი ერთი და იგივე უნდა იყოს: ამ

6) აი თვით პრ. მარრის სიტყვები: „Существоющее пока мнѣніе, будто если не всё, то значительная часть басенъ, сказокъ, анекдотовъ, вошедшихъ въ Мірскую Мудрость „заимствована изъ устъ Грузинскаго народа“ (Ал. Цагарели, ор. с. стр. XI) еще не можетъ считаться окончательнымъ: фактъ распространенія ихъ теперь „во всѣхъ закоулкахъ Грузіи“ самъ по себѣ ничего еще не доказываетъ“. (Сборники притчъ Вардана, ч. I, 516, пр. 2).

31

შემთხვევაში მას ან წაკითხული არ უნდა ჰქონდეს პრ. მარრის ზემო აღნიშნული 20 სტრიქონი, ან არა და განზრახ დაუმახინჯებია პრ. მარრის სიტყვები.

ყოველი პირუთვნელი მკვლევარი დაეთანხმება პრ. მარრს, რომ თუ ეხლა ხალხი მოგვითხრობს რომელსამე არაკს, ეს იმას არ ამტკიცებს, ვითომც ეს არაკი გავრცელებული ყოფილიყოს საბა ორბელიანის დროსაც.

მეორეს მხრივ ცხადია, რომ ბევრი ისეთი თქმულება და არაკი არის გავრცელებული ხალხში, რომელიც უცხოეთიდან შემოტანილია და ნამდვილად ეროვნულ თქმულებათა ჯგუფს არ ეკუთვნის. მეცნიერებამ კაი ხანია გამოარკვია, რომ მრავალი სხვა-და-სხვა ხალხთა თქმულებები, საგმირო ლექსები და არაკები, რომელნიც საუკუნოების განმავლობაში ეროვნულ, ადგილობრივ ნაწარმოებად მიაჩნდათ, უცხოეთიდან ყოფილან შემოტანილნი. მოვიყვან ორიოდე თვალსაჩინო მაგალითს: ყველას კარგად მოეხსენება, რომ ვილჰელმ ტელის თქმულება შვეიცარიის განთავისუფლების შესახებ შვეიცარიელთა ეროვნულ

თქმულებად ითვლებოდა; ამ თქმულებას შვეიცარიელი იმდენად ნამდვილ, ჭეშმარიტ და ნაციონალურ და ისტორიულ გარდმოცემათა სთვლიდნენ, რომ ვილჰელმ ტელს თავის ქვეყანაში ძეგლიც-კი აუგეს. მაგრამ მეცნიერებმა დაამტკიცეს, რომ ეს თქმულება სრულებით ყალბია, ადგილობრივ შვეიცარიული-კი არა, არამედ ირლანდიიდან შვეიცარიაში გადმოტანილი კერპთაყვანისმცემლობის დროინდელი თქმულებაა (იხ. Bernheim, Lehrbuch d. history. Methode. 1889 წ. გვ. 229-32 იქვეა აღნიშნული ყველა წყაროები იმ საკითხის შესახებ).

32

მოვიყვან მეორე მაგალითს: ქართველმა მკითხველმა საზოგადოებამ კარგად იცის ბალავარის, ანუ ბალაჰვარის და იოდოსაფის ამბავი, ყველას გაგონილი ექმნება რომ „სიბრძნე ბალავარისა“ ექვთიმემ ქართულიდან ბერძნულად გადათარგმნა. ბიზანტიის ეკლესიამ ბალავარი წმინდანად ჩარიცხა; მეცნიერებამ კი, რომელსაც უნდოდა გაეგო, საიდან და როგორ გავრცელდა ეს მოთხრობა, დაამტკიცა, რომ „სიბრძნე ბალავარისა“ გადაკეთებული ბუდდას ცხოვრებაა და ნამდვილად ქრისტიანობასთან არავითარი კავშირი არა ჰქონია, თუმცა ეს თქმულებაც მრავალ საუკუნოების განმავლობაში ნამდვილ საეკლესიო გადმოცემად ითვლებოდა.

მესამე მაგალითი ინგლისს შეეხება: დიდი ხანია ბრიტანიაში საეკლესიო თქმულება გრალის შესახებ გავრცელებული იყო, რომ ბრიტანიაში იოსებ არიმათიელმა გაავრცელა ქრისტიანობა. ამ თქმულებას ერთს დროს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და ყველას ეჭვმიუტანელ გადმოცემად მიაჩნდა, მაგრამ ეხლა მეცნიერებამ დაამტკიცა, რომ ეს თქმულება მესოპოტამიაშია შეთხზული, ირლანდიასთან არავითარი კავშირი არა ჰქონდა და ბრიტანიაში მხოლოდ მე-XII საუკ. შემდეგ შეთვისებული იყო ეს თხზულება და გადაკეთებული 7).

7) „Въ основѣ первой части Grand saint Graal лежитъ какая-нибудь мѣстная легенда о Юдейско-христіанской діаспорѣ въ сѣверной Месопотаміи; легенда сирійская... около 1135 г. у Вельгѳельма Мальмебергійскаго, и уже въ его источникѣ показывается неясное извѣстіе объ Іосифѣ, другѣ ат. Филиппа, но уже какъ о ироповѣдникѣ христіанства въ Британіи“. (А. Вес-

ასეთივე ბედი ეწია რუსულ თქმულებასაც ანდრია მოციქულის კიევში ქადაგების შესახებ: სასულდიერო აკადემიის პროფ. კოლუბინსკიმ დაამტკიცა, რომ ეს თქმულება საეჭვო და დასაჯერებელი არ არის ⁸⁾).

ზემო მოყვანილ მაგალითებიდან მკითხველი ცხადად დაინახავდა, რამდენად ძნელია იმის გადაწყვეტა, თუ რომელი თქმულება და ამბავი ნამდვილადაა ეროვნული, ადგილობრივი, რომელი კიდეც უცხოეთიდან შემოტანილი, – რომ ამის გამორკვევა მხოლოდ მეცნიერებას შეუძლიან. არც ერთი განათლებული ქვეყანა არ არსებობს დედამიწის ზურგზე, სადაც მეცნიერებს არ დამტკიცებინოთ, რომ ბევრი ერთ დროს ეროვნულ და ადგილობრივ თქმულებებად აღიარებული არაკვები და საგმირო ლექსები უცხოელებისაგან არიან შეთვისებულნი. შესაძლებელია აგრეთვე, რომ ზოგიერთი, ან იქნებ ბევრს იგავ არაკვებს,

⁸⁾ „Древнимъ временамъ и древнимъ людямъ извинительно было создавать легенды; но на насъ въ свою очередь лежитъ обязанность отличать легенды отъ настоящей исторической истины. Сказаніе объ апосто-лѣ Андреѣ говорить, что онъ былъ въ Рос-сіи потому, что хотѣлъ черезъ нее пройти изъ Греціи въ Римъ: ясно, что сказаніе есть вовсе неудачный вымыселъ, ибо оно заставляеть апостола итти путѣмъ, который нѣтолько 50 разъ длиннѣе обыкновеннаго, но который въ его время просто былъ совер-шенно неизвѣтенъ... Нельзя и совер-шенно невѣрятпо допустить, чтобы тѣлеспо посетилъ нашу страну одинъ изъ апосто-ловъ“. (Пр. Голубинскій, Исторія рус. Цер-кви, томъ I, стр. 9 –10 , 1880 г.)

რომელნიც საბას თავის თხზულებებში შეუტანია, იგივე ბედი ეწიოს. მხოლოდ, ეწევა თუ არა, ეს ჯერ გამორკვეული არ არის და პრ. მარრი სწერდა, საჭიროა ეს საკითხი გადაწყვეტილი იქმნასო. დიახაც რომ საჭიროა გამოირკვეს,

რა არის ნამდვილი ქართული და რაა შემოტანილი უცხოეთიდან. ამგვარ გამოკვლევას რომ შესდგომოდნენ, აქამდისინ უკვე შესწავლილი იქნებოდა ისეთი ნამდვილი ეროვნული თქმულებები, როგორც ამირანის თქმულებაა, აგრეთვე მრავალი კერპთაყვანისმცემლობის დროინდელი ზნე-ჩვეულებანი და საგმირო ლექსები.

შემდეგ ბ. გოგებაშვილმა გასაოცარი ცილისწამება იკადრა: „ჩვენს პროფესორს, ბრძანებს იგი, თითქმის პირად შეურაცხყოფად მიაჩნდა, როცა ქრთველი მოღვაწეები კრიტიკულად ეხებოდნენ მის უკუღმართს აზრებსა და იცავდნენ ჩვენის წარსულის თავისებურობას, და დაურიდებლად ყრილობდა მათზე ჯავრსა. იგი ერთს ოფიციალურს გამოცემაში, სახელდობრ „Журналъ Министерства Пароднаго Просвѣщенія“-ში, თავის მოწინააღმდეგეებს იხსენიებდა, როგორც შოვინისტებს, მეომარ პატრიოტებს, რასაც შეეძლო სახიფათო ჩრდილი მიეყენებია მეტადრე მათთვის, რომელნიც ავტორისავით სახელმწიფო სამსახურში იყვნენ („ბურჯი ეროვ.“ 52). საბუთიანი შენიშვნა და პასუხი პრ. მარრს არც როდის არ მიუღია პირად შეურაცხყოფად, შეუცდომელი არავინაა ქვეყანაზე და შეცნიერებას, როგორც სპარსელმა პოეტმა საადიმ სთქვა, უკამათოდ არსებობა არ შეუძლიანო. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ხშირად საბუთიან პასუხის მაგიერ აბდა-უბდა წერილები იბეჭდება ხოლმე. ბ. გო-

35

გებაშვილი არ ასახელებს, სახელდობრ ჟურნალის რომელ ნომერში უმახოდა თავის მოწინააღმდეგეებს შოვინისტებს და მეომარ პატრიოტებს, მაგრამ, უეჭველია, პრ. მარრის პასუხი ბ. მ. ჯანაშვილის მიმართ მას უნდა ჰქონდეს სახეში (1890 წ. №10). პრ. მარრმა 1895 წ. (№6) იმავე ჟურნალში ამირან-დარეჯანიანის შესახებ ერთი გამიკვლევა დაბეჭდა, სადაც ამ მოთხრობის მომქმედ პირთა სახელების და დედა აზრის მიხედვით ამტკიცებდა, რომ იგი ქრთველის დაწერილი-კი არა, სპარსულიდან უნდა იყოს ნათარგმნიო. ამ დასკვნის დარღვევას ბ. ჯანაშვილი ცდილობდა („მოსე ხონელი და მისი ამირან-დარეჯანიანი“), მაგრამ ისე, რომ მის ნაწერს სწორედ ის „ადვოკატური გამოსარჩლებითი ხასიათი“ ჰქონდა, რომელიც ასე მოსწონს ბ. გოგებაშვილს. ამ ადვოკატურ „სამეცნიერო“ წერილის დარღვევის შემდეგ პრ. მარრი ამბობდა:

„ამ გვარ შეცდომების მიზეზი უცოდინარობა კი არაა, – არამედ ის გარემოება, რომ სამეცნიერო გამოკვლევათა წერის დროს პატრიოტულ გრძნობით ხელმძღვანელობენო. კავკასიაში, სწერდა იგი, ყველას არა სცოდნია, ან უფრო რომ არა სდომნიათ ყური ათხოვონ იმ ჭეშმარიტებას, რომელიც Jonckbleot'-ის Etude sur le roman de Renard (1863, გვ. 48) ის ერთს წინადადებითაა გამოთქული: „მშვენიერი რამაა სამშობლოსადმი სიყვარული, მაგრამ მაინც კაცი გადაჭარბებას უნდა უფროთხოდეს, მეტადრე მაშინ, თუ ამნაირი გადაჭარბება ჩვენს მსჯელობას ამა-

36

ხინჯებს“ *). როგორც მკითხველი დაინახავდა, აქ არც მეომარ პატრიოტობაზეა ლაპარაკი, არც სამშობლოსადმი სიყვარულია დაგმობილი; პირიქით, პრ. მარრი Jonckbleot'-ის პირით ამბობს „მშვენიერი რამაა სიყვარული სამშობლოსადმი საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში, ცხოვრებაში, მხოლოდ მეცნიერებაში კაცს სიფთხილე სჭირია, რომ გადამეტებულმა პატრიოტულმა გრძნობამ ჩვენ სამეცნიერო მსჯელობაზე მავნე გავლენა არ იქონიოს, ესე იგი რომ სამეცნიერო პირუთვნელობა არ დაირღვეს

მხოლოდ ჩვენებურ მშიშარა და ლაჩარ მამულიშვილებს შეუძლიანთ იფიქრონ, ვითომც ზემომოყვანილ წინადადებას შეეძლო სახიფათო ჩრდილი მიეყენებია მეტადრე მათთვის, რომელნიც ავტორისავით სახელმწიფო სამსახურში იყვნენო.

ხოლო რომ პრ. მარრის ზემოაღნიშნული გამოკვლევა, საცა იგი ამტკიცებდა „ამირან-დარეჯანიანი“ ქართული ორიგინალური ნაწარმოები-კი

*) „Виновать тутъ нѣ одинъ недостатокъ спеціальныхъ познаній; гораздо больше содѣйствуетъ появленію въ печати такихъ „научныхъ“ трудовъ неумѣстный въ ваучныхъ вопросахъ патріотизмъ. На Кавказѣ далеко не всѣ знакомы или не желаютъ считаться съ тою истиною, которая выражена въ извѣстной фразѣ Jon kbloeta въ Etude sur la roman de Renard, 1863, стр. 48): „прекрасная вещь любовь къ отечеству (въ нашемъ случаѣ – къ родинѣ), но слѣдуетъ остерегаться преувелеченія, особенно если это преувелеченіе прииодитъ къ извращенію нашего сужденія“ (Жур. Мин. Н. Пр. 1895, № 10, стр. 328).

არაა, სპარსულიდან უნდა იყოს ნათარგმნიო, პირუთვნელად და მეცნიერულადაა დაწერილიო, ეს ცხადად დამტკიცა შემდეგში: მე-XVI საუკ. მწერლის ბაგრატ ბატონიშვილის სიტყვები გვიჩვენებენ რამდენად სწორე და სამართლიანი იყო პრ. მარრის ფილოლოგიური გამოკვლევა „ამირან-დარეჯანიანი“-ს შესახებ. ბატონიშვილი ბაგრატ თავის „მოთხრობა სჯულთა უღმრთოთა ისმაიტელთა“-ში შემდეგ საყურადღებო და საბოლოო ცნობებს გვაძლევს „ამირან-დარეჯანიანის“ შესახებ: „წიგნი იგი როლსა ყისაი ჰამზად უწოდენ სარკინოზნი ამათ ისმაიტელთა ცხოვრებად არს და მის წიგნისად) მცირედი რამდენაწილი თარგმანებულ არს ენასა ზ ა ჩვენსა ქართულსა გარეშეთა კაცთა მიერ რ ლსა დარეჯანიანად უწოდენ და არა თუ ეგე ვითარითა სიმჯნით ახოვან იყვენეს ვ ა გვითხრობს ჩვენ წიგნი იგი ა დ მათ მიერითა ზღაპრობითა გავრცელებით აღუწერიეს მოთხრობად იგი" (იხ. Известия Имп. Академии Наукъ Истор. Филол. Т. X. № 2, 1899 г. გვ. 244, ვისაც სურს შეუძლიან თვით ხელნაწერი ნახოს „წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგ. № 126, გვ. ბ, 8). ამ გვარად პრ. მარრის ქართულ „ამირან-დარეჯანიანი“-ს ტექსტის შესწავლაზე დამყარებულ აზრს მე-XVI საუკ. ქართველ მწერლის მოწმობა სრულად ამართლებს. *), ჩვენ შევიტყეთ აგრეთვე

*) ბ. მ. ჯანაშვილი, რასაკვირველია, კმაყოფილი არ არის, იგი სწერს: „Н. Я. Марру достаточно этих неопределенных данных, чтобы прямо заключить, что этот-то „Дареджаниани“ и есть „Амиранъ-Дареджаніани“ Мосе Хонели“ (Извѣстія Груз. лѣтописей... Сбор.

38

რომ ჩვენი „ამირან - დარეჯანიანი“ მხოლოდ ერთი მცირედი ნაწილია სპარსული დედნისა. მე-XVI საუკუნეში ჯერ კიდევ სცოდნიათ ეს, მე-XVII საუკუნეშიაც (იაკობ შემოქმედელი), მე-XVIII და XIX საუკუნეებში კი დავიწყებით; ეს უვიცობაა, სხვა არაფერი, რასაკვირველია; ბ. გოგებაშვილის სიტყვებიდან-კი გამოდის, ვითომც სამშობლოს ნამდვილ სამსახურს ის უწყევდეს, ვინც ჩვენ წარსულის უვიცობას იცავს, ხოლო უვიცობას არღვევს და ჭეშმარიტ და სამეცნიერო ცნობებს ავრცელებს, იგი „უკუ-

ღმართი აზრების" მომხრე იყოს და „ჩვენ წარსულის თავისებურობას უარჰყოფდეს"!

*

* *

დასასრულ „ვეფხის ტყაოსნის“ შესახებ. „ამ თორმეტი წლის წინად, ბრძანებს ბ. გო-

Матер. для опис. Мѣсти и плем. Кавк., გვ. 98). ნეტა ყოველთვის ასეთი გარკვეული და ცხადი საბუთები მოეყვანათ ხოლმე ყველა ჩვენ მკვლევარებს!.. ბაგრატი ამბობს, ისმაიტელთა ცხოვრებაა და შიგ გაზვიადებული მოთხრობაა მათ ახოვნებისაო - „ამირან დარეჯანიან“-შიაც მაჰმადიანთა ცხოვრება და ახოვნებაა სწორედ გაზვიადებით დასურათებული; შემდეგ ბაგრატი უმატებს, რომ ქართული თარგმანი დედნის ერთი ნაწილია მხოლოდ. „ამირან დარეჯანიან“-საც ეტყობა, რომ მას თავი უნდა აკლდეს, მაგ. იქ დარეჯანიანის არც ჩამომავლობის, არც სიჭაბუკის შესახებ ცნობები არ მოიპოვება, ავტორი მის დავაჟკაცების და რაინდობის დროს გვიხატავს მხოლოდ. დასასრულ იგი ამბობს, ქართველები მას „დარეჯანიანს“ უწოდებენო, მოსე ხონელის ნაწარმოებსაც „ამირან დარაჯანიანი“ ჰქვია. მეტი მსგავსების მოყვანა საჭირო არ არის, რომ ამ ორი თხზულების იგივეობა დამტკიცებულად ჩაითვალოს. ბ. ჯანაშვილი განცვიფრებით კითხუ-

39

გებაშვილი, ლაღად გამოაცხადა, რომ „ვეფხის-ტყაოსანი“ თარგმანია ლექსად სპარსული პროზული მოთხრობისაო, და მის დედანს მოკლე ხნის განმავლობაში აღმოვაჩენო. მთელი თორმეტი წელიწადი ეძება დიდი ძეხნით და მსგავსი ვერაფერი აღმოაჩინა ვერც ევროპაში და ვერც აზიაში; მაგრამ თქვენ გგონიათ გატყდა თავისს შეცდომაში... აბა რა საკადრისია. ეს ხომ ლაჩრობა იქმნებოდა. ის ეხლაც გამალებული ეძებს „ვეფხის-ტყაოსანის“ დედანს და, მანამ ცოცხალი იქმნება, ამ ძეხნას არ აშოიშლის“... („ბურჯი ეროვ.“ გვ. 51).

ამ საგანზე ბევრი რამ თქმულა; ვინც არ გინდა ამაზე ჩამოაგდებს ხოლმე ლაპარაკს, თუმცა საკითხი იმდენად რთულია, რომ მხოლოდ მომზადებულს და აღმოსავლეთის მწერლობის განსა-

ლობს: „мы недоумѣваемъ, что могъ взять Іаковъ Шѣмоксѣдели (авторъ сочиненія „Прѣѣиѣ невѣрнаго Мухамеда и христіанъ“...) изъ „Амиранъ-Дареджаніани“ для доказа-

тельствва правильности догматовъ христіан-
ской религіи и лживости ученія Магомета"
(ibid. გვ.98). გასაკვირი არაფერია: იაკობ თი-
თონ ამბობს ამირან დარეჯანის მოთხრობა მახმა-
დიანთა ცხოვრების და ახოვნების შესახებ სიცრუეა
„ზღაპრის მტკიცედ დასაჯეროს გვეტყვის, ასე ენა
მჭევრობს,

„მაგრამ ყველას ხელ ერთობით სჩმახავს, ცუდად
სიტყვა-პრტყელობს.

„და ტყუილისა დიდვაჭარი სიცრუვისა ქულბაქს
ტრელობს“ ... რომ მაჰმადიანნი საზოგადოდ არიან... „
ღვთი მგმობელნი,

მესისხლე და მეშფოთენი, ცრუფიც-მპარავ-მტაცე-
ბელნი“... (Маррью Изъ книги Ц-ча Баграта,
Изв. Акад. Наукъ Т, X, № 2, 245).

40

კუთრებულ ცოდნის პატრონს შეუძლია საფუ-
ძვლიანი რამ გამოსთქვას. მაგრამ რა ვუყოთ, რომ
საკითხი რთული და ძნელია? ჩვენში, გიოტესი
არ იყოს, ყველას, ვისაც-კი ენა აბია, ჰგონია, რომ
ენისა და მწერლობის შესახებ ლაპარაკი შეუ-
ძლიან ...

ბ. გოგებაშვილი ბრძანებს, „ღილად გამოა-
ცხადაო.“, – პრ. მარრმა იმიტომ „გამოაცხადა
ღაღად“, ვეფხის ტყაოსანი“ გალექსილი და
შემუშავებული სპარსული,- იგი შოთას წინაღვე
ნათარგმნი იყო-ამბავიაო, რომ ამას თვით რუ-
სთაველი აცხადებს:

„ესე ამბავი სპარსული ქართულად ნათარგმანები
ვპოვე და ლექსად გადავქმენ საქმე ვქმენ საქოჭმანები“.

თუ გამოცხადება სილაღეა, ეს სილაღე
შოთას მოსვლია. ამის გარდა თვით შინაარსიდან
ცხადად სჩანს, რომ მოთხრობა სპარსელ-მაჰმა-
დიანურია, რაც უფრო ამართლებს შოთას ცნობას.
ამის გამო პრ. მარრს და ყველას სხვას, ვისაც
კი ჰსურდა ეს საკითხი საბოლოოდ გამოერკვია
უნდა მოეძებნა ამ მოთხრობის სპარსული დედანი,
ან ის ქართული თარგმანი, რომელიც რუსთაველს
ხელთა ჰქონდა, – რომ გამოჩნდეს, თუ რამდენად
შეუცვლია და შეუმუშავებია ჩვენს უკვდავ მგო-
სანს თავისი მასალა. ერთს ხელთ-ნაწერში, რო-
მელიც ბრიტანიის მუზეუმის კატალოგშია აღწერი-
რილი, სათაურის მიხედვით შესაძლებელი იყო
პრ. მარრის აზრით ეს მოთხრობა აღმოჩენილ-
იყო. ესა სთქვა კიდევ. მაგრამ ადამიანს იმედი
ხშირად გაუცრევდება ხოლმე; ამ შემთხვევაშიაც
ასე მოხდა, ხელ-ნაწერში მოთხრობა არ აღმო-

მაინც სპარსულ მოთხრობას ეძებს, ეს თვითეულ ქართულ მწერლობის მკვლევარის მოვალეობაა, მაგრამ სულ სხვა შეხედულება აქვს ამის შესახებ ბ. გოგებაშვილს და ჩვენ საზოგადოების ერთს ნაწილს. რათა? – იმიტომ, რომ იმათ ჰგონიათ, ვითომც აღმოჩნდება თუ არა სპარსული მოთხრობა, მაშინვე შოთა რუსთაველის ნაწარმოებს უკვდავების სხივი მოაკლდებოდა. ხოლო ეს შიში აღმოსავლეთის მწერლობის უცოდინარობისა გამო არის წარმომდგარი. ჩვენში ჰგონიათ, ვითომც პოეტმა თავის თხზულებისათვის უეჭველად თვით უნდა შეჰქმნას არაკი (ფაბულა), ვითომც შინაარსი აუცილებლად ორიგინალური უნდა იყოს. ეს აზრი-კი დიდი შეცდომა გახლავთ ეხლა დიახაც ეგრეა. წინად, მეტადრე აღმოსავლეთს საშუალო საუკუნოებში ამისთანა აზრი სრულებითაც არ არსებობდა, ფიქრადაც არავის მოსვლია ეს. ჩვენ არც როდის არ უნდ გვავიწყდებოდეს, რომ აწინდელ და ძველ დროინდელ შეხედულებათა შორის დიდი განსხვავებაა, რომ ჩვენი თანამედროვე შეხედულება პოეტურ შემოქმედებით ნიჭზე სრულებით არ შეეფერება იმ ხანას, როცა შოთა რუსთაველი ცხოვრობდა. ამიტომ დიდი შეცდომა მოსდით იმათ, ვინც აწინდელ შეხედულობისა და კრიტიკულ მოთხოვნილებათა მიხედვით „ვეფხის ტყაოსანსა“ სჯის, ვინც ფიქრობს, რომ, რაკი შოთას თავის თხზულებისათვის შინაარსი სპარსულიდან აუღია, ვითომც ამით შესანიშნავ მგოსნის შემოქმედებით ნიჭს რაიმე წუნი ედებოდა. სრულებითაც არა. სპარსულ მწერლობის ისტორიიდან მრავალ მაგალითების მოყვანა შეიძლება, რომელნიც ცხადად გვიჩვენებენ, რომ საშუალო საუკუნოებში აღმოსავლეთის პოეტებს და მწერლებს

საჭიროდ. არ მიაჩნდათ თავიანთ თხზულებისათვის ახალი „სიუჟეტი“ აეღოთ; იმათ ფიქრადაც არ მოსვლიათ, რომ ვისმეს შეეძლო რაიმე წუნი დაედო ამის გამო მათ ნაწარმოებისათვის; თვითოეულ პოეტს თავისუფლად შეეძლო თავის თხზულებისათვის სხვა მწერლის ნაწარმოებით ესარგებლნა; ხელოვნება მხოლოდ იმაში მდგომარეობდა, ვინ უფრო უკეთესად და უფრო ღრმად, თანაც ლამაზად გამოსთქვამდა და გალექსავდა

მოთხრობას. მაგ. ფახრ უდდინ ასად-ალასტარაბადი ალჯურჯანის თხზულება „ვისურამინ“ (ვისრამიან) კვალდაკვალ მისდევს და იმეორებს ერთს თხზულებას, რომელიც ფაჰლაურად (ძველი სპარსულია) იყო დაწერილი, ამ ნაირად მისი თხზულება ფაჰლაურიდან გადმოთარგმნილი გალექსილი მოთხრობაა.

ამ გვარადვე თავის თხზულებისათვის „ვამიყ და აზრა“ მასალად ერთი ძველადვე გალექსილი თქმულება ჰქონდა. ამისდა მიუხედავად, უნსურის თხზულების დაწერის შემდეგაც ექვსმა სხვა სპარსელმა პოეტმა კიდევ შესთხზა იმავე შინაარსის ნაწარმოებნი. ხოლო უფრო საყურადღებო ისაა, რომ ეს ექვსივე მგოსანი უნსურის ნაწარმოებით ხელმძღვანელობდნენ. ამ ექვსი პოეტის სახელი იყო: 1.) ფაზისი ჯურჯანი, 2.) ქამალ-უდდინ ჰუსაინ დამირი, 3.) შუაიბ ჯუმყანელი, 4.) მაულანა მუჰამმედ ალი ახტარაბადელი, 5.) მირზა მუჰამმედ სადიყნამი აღმურავი და 6.) ხაჯი მუჰამმად ჰუსაინ შირაზი*).

შესანიშნავ სპარსელთ მგოსან ნიზამმა თავის სამივე განთქმულ თხზულებისათვის ძველი მოთ-

43

ხრობები აიღო მასალად: „ხოსრაუ უშირინ“-ისა და „ჰაფთ ფაიქარ“-ისთვის ძველი სპხრსული, ხოლო „ლაილა უ მაჯნუნი“-სათვის ძველი არაბული ლექსები; მაგრამ ამის შემდეგაც მრავალზე უმრავლესი მწერლები ცდილობდნენ იგივე მოთხრობები პოეტურად შეემუშავებინათ; მერე როგორ, – უმეტესი ნაწილი მათგანი ნიზამის თხზულების შინაარსს კვალ-და-კვალ მისდევდა ხოლმე, ზოგჯერ მხოლოდ აქა-იქ ჩაუმატებდნენ ახალს რომელსამე არაკს, იშვიათად თუ შესცვლიდნენ შინაარსს არსებითად.*) დასასრულ, ბევრი სპარსელი პოეტი სთარგმნიდა აგრეთვე ინდოურიდან და გადააკეთებდა ხოლმე გალექსილ თხზულებებს (H. Ethe, ibid. გვ. 251) და მრავალ სხვა მაგალითების მოყვანა შეიძლება კიდევ.

ერთი სიტყვით, ზემო მოყვანილი მაგალითებიდან ცხადად ჩანს, რომ სპარსელი პოეტები თავისუფლად სარგებლობდნენ წინანდელ მწერლების თხზულებებით; ხშირად სულ მცირედი, ჩვენის აზრით უმნიშვნელო განსხვავება ან არადა მხოლოდ ამზის გალექსვა საკმარისი იყო, რომ თავისუფალი ნაწარმოები ახალ თხზულებად ჩაეთვალა; იმ სახელოვან პოეტებსაც, რომელთაც მრავალნი მელე-

ქსეები ჰზადავდნენ ხოლმე, იმათაც-კი თითონ არ შეუთხზავთ „სიუჟეტი“, ისინიც ძველ, ხშირად უკვე შემუშავებულ თქმულებებით სარგებლობდნენ ხოლმე. თვით სახელოვან აბდულ-ყასიმ ფირდაუსის „შაჰნამე“-ს წერის დროს ხელთა ჰქონდა ძველი ერანული ჩაწერილი თქმულებები, იგი კვალ-და-კვალ მისდევდა თავის დედანს, შეიმუშავა და გალექსა თქმულებები. თავის თხზულებაში ფირდა-

*) H. Ethè, ib. 248.

44

უსიმ მწერალ დაყიყის 1000 ლექსიც-კი შეიტანა ერანის ისტორიის უძველესს ხანის შესახებ (იგ. Nöldeke, Das iranische Nationalepos, ibid. s. 141 folg).

ერთი სიტყვით, სპარსელ პოეტებმა ჯერ არ იცოდნენ, რომ თვითოეულ მწერალს თავისი საკუთარი „სიუჟეტი“ უნდა ჰქონდეს.

უფრო საყურადღებოა, რომ არც ერთ სპარსელ მწერალს თავის თხზულებისათვის მასალა თანამედროვე ცხოვრებიდან არ აუღია, რასაკვირველია, მეხოტბეთა გარდა, ისიც იმიტომ, რომ „შესხმის“ დაწერა და მირთმევა პოეტს მხოლოდ ცოცხლისათვის შეეძლო.

სხვები-კი მასალას ყოველთვის წარსულში ეძებდნენ, თქმულებებში, უკვე შემუშავებულ და გალექსილ მოთხრობებში.

თუ რომანის დაწერას აპირებდნენ, ისინი მაშინვე „ვისი და რამინ“-ის, ან „ლეილა და მეჯნუნის“, „ვამეყ და აზრას“ და სხვა მოთხრობებს მოჰკიდებდნენ ხოლმე ხელს, და ფიქრადაც არ მოსდიოდათ თანამედროვე ცხოვრებაში მოეძებნათ მასალა... რით აიხსნება მერე ეს გარემოება? იმით, რომ მწერლებს დაკვირვების ნიჭი და საზოგადოებრივ ცხოვრების შესწავლის უნარი ჯერ საკმარისად განვითარებული არა ჰქონდათ, იმიტომ რომ ჯერ მწერლობაში რეალურ მიმართულების საჭიროება არა ჰქონდათ შეგნებული. ადამიანი იფიქრებს, რეალურ მიმართულების საჭიროების აზრზე ადვილი რაღა იქნებაო? დიახაც რომ ეხლა ადვილი გვეჩვენება, მაგრამ ცოტაა განა ისეთი სამეცნიერო კანონი და ჭეშმარიტება, ისეთი აზრი, რომელიც ეხლა სრულებით მარტივად და ადვილად მიგვაჩნია, მაგრამ მრავალ

45

საუკუნოების განმავლობაში კაცობრიობამ მათი არსებობისა არა იცოდა რა?

დავუბრუნდეთ ისევ „ვეფხისტყაოსანს“. შოთამ, როგორც თითონ ამბობს, თავის თსზულე-ბისათვის სპარსული ამბავი აიღო მასალად. ეს ამბავი „ქართულად ნათარგმანები ჰპოვა“ და „ლექსად გადათქვა“. ჩვენ ზემოდ დავინახეთ, რომ ასე იქცეოდნენ ყველა სპარსელი პოეტებიც დიდით პატარამდე. რუსთველმაც მასალად ისეთი სპარსული ამბავი აიღო, რომელიც მის მოთხოვნილებასა და განზრახვას უფრო შეეფერებოდა, მაშასადამე შოთა ისე მოქცეულა, როგორც მოიქცეოდა თვითეული მაშინდელი პოეტი აღმოსავლეთში. ცხადია, რომ ისინი, ვისაც ჰგონია ვითომც ეს გარემოება შოთას უნდა წუნსა სდებდეს, დიდად შემცდარნი ბრძანდებიან: თუ სპარსეთის მწერლებს სახელს არ უფუჭებდა და არც ეხლა უფუჭებს ეს გარემოება, შოთას რითღა უნდა უშლიდეს? არაფრით. ვინც სხვანაირადა სჯის, იმას ავიწყდება, რომ მე-XII საუკ. მწერლის ღირსებათა და ღვაწლის დაფასება მხოლოდ მე-XII საუკუნეშივე არსებულ პოეტურ მოთხოვნილებათა და შეხედულობის დაგვარად შეიძლება. შოთას ნიჭს, თუ უნიჭობას ის დაამტკიცებს, თუ როგორ აასრულა მან თავისი განზრახვა: ხელოვნურად, თუ არა, რა ცვლილება შეიტანა თავის მასალაში, როგორ შეიმუშავა. ხოლო ამისთვის, დიანაც, საჭირო იყო და საჭიროც არის სპარსულ დედანის პოვნა. ესლა კი ჯერ-ჯერობით მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ შოთამ თავისი განზრახვა ენისა და ლექსთაწყობისა და პოეტურ დასურათების მხრივ საუცხოვოდ აასრულა –

46

„ვეფხისტყაოსანი“ – უკვდავია *) ბ. გოგებაშვილს რომ პრ. მარრის თხზულებები გულდასმით წაეკითხა **), თითონ დაწმუნდებოდა, რამდენად აფასებს და თაყვანსა სცემს პრ. მარრი „ვეფხისტყაოსანს“ და მის სახელოვან მგოსანს. მაგრამ შოთას ქმნილების შესავალი, წინასიტყვაობა ისე ღრმად და ხელოვნურად არის შეთხზული, რომ იმის მეტი არაფერი დარჩენოდა ავტორს, მაინც შესანიშნავ მგოსნის სახელს მოიხვეჭდა. „ვეფხისტყაოსანი“ რომ საბოლოოდ და საფუძვლიანად შესწავლილი იყოს, ამისათვის საჭიროა გამოირკვას, თუ რამდენად შესცვალა რუსთაველმა თავისი დედანი. ხოლო რაკი დედანი ჯერ ნაპოვნი არ

არის, ამიტომ მკვლევარმა ამ საკითხის გადასაწყვეტად შეუძლიან ერთად-ერთს საშუალებას მიჰმართოს: გამოარკვიოს, რომელი აზრები შეეძლო მხოლოდ ქრისტიანეს ეთქვა? ***) როცა ამნაირად „ვეფხისტყაოსანი“ შესწავლილი იქმნება, მაშინ უკანასკნელი საკითხიც გადაწყდება, თუ რამდენად გადაუჭკეთებია თავისი დედანი სახელოვანმ მგო-

*) „...„Необыкновенные по совершенству стихи и слогъ Руставели не прѣвзойдены пока въ грузинскій литературѣ и до сихъ поръ остаются неподражаемыми образцами для каждаго грузинскаго поэта“ (Маррь. Развѣтъ древнегруз. свѣт. литерю жур. М. Н. Пр. 1899 г. № 12 , 235).

**) მაგალ. Древне грузинскіе одописцы, Тексты и разысканія по Армяно-Грузинской филологіи, хнига IV, стр. 51 – 57.

***) „...„Болѣзненно-острое желаніе видѣть въ поэмѣ цѣликомъ грузинское народно-національное произведеніе затрудняетъ изслѣдованіе, не позволяеть замѣтить въ ней и тѣ любопытный, дѣйствительно національныя грузинскія черты, которыя не могутъ не

47

სანს. სწორედ ამნაირ გამოკვლევას ამზადებს, როგორც მე კერძოდ ვიცი, პრ. მარრი.

მაგრამ შესაძლებელია მკითხველმა იკითხოს: ეს ყველა კარგი, მაგრამ რით აიხსნება, რომ რუსთაველმა სპარსული ამბავი აიღო მასალად, განა იმასაც არ შეეძლო ძველ ქართულ თქმულებებით ესარგებლნა, როგორც ზოგჯერ იქცეოდნენ ხოლმე სპარსელი მწერლები? დიახაც, სწორედ რომ არ შეეძლო და აი რატომ: სპარსელი მწერლებიც პირველ ხანებში მარტოოდენ არაბულ პოეტების ნაწარმოებებსა ჰბამავდნენ, არამც-თუ ლექსთა-წყობა, თვით პოეტურ თხზულებათა გარეგანი სახეც-კი სპარსელებმა არაბებისაგან შეითვისეს.

ამ მხრივ ქართული მწერლობაც მიბადვით და თარგმანებით დაიწყო; განსხვავება და ქართველების უპირატესობა მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ პოეტურ თხზულებების ენა და ლექსთა-წყობის ფორმები ჩვენ მწერლობამ თვითვე შექმნა; იგი სასულიერო პოეზიამ უანდერძა საეროს (იხ. ამის შესახებ Бфккъ, Развѣтъ древ. груз. светѣ. литературы, Ж. М. Н. Пр. 1899

быть признаны отголоскомъ грузинской

современной жизни, даже отраженіемъ, быть можетъ и не невольнѣ, обаятельной личности Тамары... Весьма возможно, что внимательное изученіе Барсовой кожи откроетъ въ ней, въ этой стихотворной обработкѣ переводнаго персяискаго романа, сознательную обрисовку знакомыхъ грузину-автору типовъ и явленій въ поэтическихъ намекахъ, особенно ясныхъ для сиврѣмненниковъ. До извѣстной степени эта поэзія намековъ чувствуется и теперь“ .. (Марръ, Древнегрузинскіе одописцы, Тексты и разыск. книга IV, стр. 57).

48

გ. № 12, გვ. 227 – 28 და Предварительный отчетъ о работахъ на Синаѣ... Сообщение Импер. Прав. Палест. общ. т. XIV*, ч. II (1903 г.) стр. 39 – 40). მაგრამ ზოგიერთ სპარსელ მწერლები შემდეგში ძველ ერანულ მოთხრობების, ზოგჯერ უკვე გალექსილ თხზულებების შემუშავებას შეუდგნენ; ამნაირად თუმცა სპარსელი პოეტები თანამედროვე ცხოვრებაში არ ეძებდნენ მასალებს და „სიუჟეტს“ თითონ არ თხზავდნენ, მაგრამ ძველ ერანულ თქმულებების წყალობით ცოტა არ იყოს მაინც მათ პოეზიას ეროვნული ელფერი მოეფინა. ხოლო სპარსელ პოეტებს იმიტომ შეეძლოთ ძველ ერანულ მოთხრობების შემუშავებას შესდგომოდნენ, რომ სპარსელების მაჰმადიანობის წინადაც, სასანელთა მეფობის დროსვე საერო სიტყვიერება და პოეზია ჰქონდათ, თქმულებები შეკრებული იყო და ფირდაუსისა და სხვა მწერლების დრომდეც-კი მიაღწია, – ძველ ცეცხლთაყვანის-მცემლობის დროინდელმა მწერლობამ და გადმოცემამ გამაჰმადიანებულ სპარსეთშიაც თავი ამოყო. საქართველოში-კი სულ სხვა მდგომარეობა და პირობები იყო. აქ შეუძლებელი იყო წარმართობისა და ცეცხლთაყვანის-მცემლობის დროინდელ თქმულებებს თვალ-საჩინო გავლენა ჰქონოდა ხელოვნურ მწერლობაზე, იმიტომ რომ საქართველოში მწერლობა მხოლოდ ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ აღორძინდა, იმიტომ რომ, რამდენადაც ვიცით, ქრისტიანობამდე, ცეცხლთაყვანის-მცემლობის დროს ქართული ხელოვნური პოეზია არ არსებობდა. მამასადამე, მხოლოდ სახალხო პოეზია-ლა რჩება, მხოლოდ მას შეეძლო გავლენა ჰქონოდა ქართულ ნორჩს პოეზიაზე, რომელიც სპარსულ

სიტყვიერების წაბამვით აღორძინდა. დიალაც, შესაძლებელი იქმნებოდა, სახალხო სიტყვიერებისათვის რომ ჩვენში ეჭვის თვალით არ შეეხედნათ. ქრისტიანობა წარმართობის და კერპთაყვანის-მცემლობის ყოველგვარ ნაშთსა და კვალს სდევნიდა ხოლმე და სახალხო ლექსებისა და სიმღერების აღსრულებას უკრძალავდა თავის სამწყსოს. თეატრი იყო, თუ მუსიკა, ასპარეზობა, თუ სხვა რაიმე სავაჟაკო გასართობი, ყველაფერს, რასაც კი წარმართობასი ან ასე თუ ისე კავშირი ჰქონდა, ცოდვად და სულის წამწყმედად სთვლიდნენ. აკი სამღვდელოებამ გაიტანა კიდეც თავისი და საერო მწერლობა და პოეზია საბერძნეთში სამუდამოდ, რომში კიდეც დიდის ხნით მოსპო. ამნაირსავე პოლიტიკას ადგა სამღვდელოება ასურეთში (იხ. M. K. Duval. Notes sur la poésie syriaque.

Journal Agiatqie X, 1897 r.), სომხეთში და ჩვენშიაც. რუსეთში და სომხეთში სამღვდელოებამ თავის მიზანს მიაღწია და საერო პოეზია სამუდამოდ აღმოფხვრა. სახალხო, საგმირო პოეზია საქართველოში იყო გავრცელებული: სომეხთა ისტორიკოსი მე-XI საუკ. გრიგორი მაგისტროსი მოგვითხრობს, მაგალითად, რომ ქართველები ვაჰრამ ფაჰლაფუნზე ლექსებსა სთხზავდნენ და თანაც ცეკვით და სიმღერით მას ღმერთსავით ადიდებდნენ (ალიშან, შირაკ, გვ. 153; Марръ, Грузин. изволь сказки о трехъ остроумныхъ братьяхъ изъ «Русуданіани“, გვ. 228 ცნო)- сборникъ Фак. Восточн. яз.); ქართლის ცხოვრებაშიაც მოხსენებულია, რომ მე-XI – XII ს. ჯარში „სიმღერები“ და „სახიობანი“ სცოდნიათ (იხ. ჭიჭინაძის გამოც. ქართ. ცხ. გ. 372). მაგრამ რა თვალით უყურებდნენ მას? არამც თუ სამ-

50

ღვდელოება, თვით დიდ ბუნებოვანი, ნიჭიერი მეფე დავით აღმაშენებელიც-კი უკრძალავდა ამ სიმღერებს. ისტორიკოსი ამბობს; „საეშმაკონი სიმღერანი, სახიობანი და განცხრომანი და გინება ღვთისა განმარისხებელნი და ყოველი უწესოება მოსპობილიყო ლაშქართა შინა მისთა“ (ქართ. ცხ. Ibid. გვ. 372). როგორც ხედავთ, სიმღერები „საეშმაკოდ და ღვთის განმარისხებულად“ ითვლებოდა. რათა? იმიტომ, რომ ეს სიმღერები ძველი, ცეცხლთაყვანისმცემლობის

დროინდელი იქნებდა, როცა ქართველები წარმართები იყვნენ. ამ გვარად სახელოვანმა მეფემ ჯარშიც-კი მოსპო საგმირო პოეზია; მდაბიო ხალხს-ღა უნდა შერჩენოდა იგი; ასეთი ვიწრო წრე შემოუფარგლა დავით აღმაშენებელმა. მერე თუ დავითისთანა განათლებული და დიდბუნებოვანი მეფე ასე სასტიკად სდევნიდა ჩვენს სახალხო სიტყვიერებას და სიმღერებს საეშმაკო გასართობადა სთვლიდა, უეჭველია, მაშინდელ ჩვენ განათლებულ საზოგადოებასაც იგი ათვალისწუნებული უნდა ჰქონოდა, როგორც მდაბიო და საწარმართო გასართობი.

სწორედ ამის გამო შეუძლებელი იყო შოთას სახალხო თქმულებით ესარგებლნა. ერთად ერთი მწერლობა, საცა საპოეზიო მასალების შოვნა შეიძლებოდა, სპარსული სიტყვიერება იყო: იქ ხელოვნური პოეზია არსებობდა და კაი ხანია პატივი დამსახურებული ჰქონდა.

შეიძლება უფრო ზოგადი დასკვნა გამოვიყვანოთ: სამღვდელოების წყალობით სახალხო სიტყვიერება იმდენად დაძაბუნებული და ათვალისწუნებული იყო, რომ შეუძლებელია ქართული ხელოვნური საერო მწერლობა სახალხო პოეზიის ნიადაგზე

აღმოცენებულიყო. ერთად ერთი საშუალება მხოლოდ სპარსული მწერლობის მიბაძვა გახლდათ. ჩვენ საზოგადოებასა ჰგონია, ვითომც ეს მიბაძვა ქართველების ღირსებასა და ნიჭიერებას ამცირებდეს, და ამის გამო პრ. მარრის ზემოდასახელებულ თხზულებებს მტრის თვალით უცქერის; მაგრამ დიდად შემცდარი ბრძანდება იგი: ჯერ ერთი იმიტომ, რომ მიბაძვით დაიწყეს, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, თვით სპარსელებმა და სხვა ხალხებმაც; მაგრამ ყურადღების და დაკვირვებს ღირსია შემდეგი გარემოება: არც ბიზანტიელებს, არც ასურელებს, არც სომხებს, ერთი სიტყვით არც ერთს აღმოსავლეთის ქრისტიან ხალხს ქართველების გარდა საერო, ხელოვნური პოეზია არა ჰქონია, თუმცა ბიზანტიელებიც არამეის და სპარსების მოსამზღვრენი იყვნენ, თუმცა ასურელებიცა და სომხებიც სპარსელების გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ; დიახ, ყველგან ქრისტიანობამა და სამღვდელოებამ საერო პოეზია და ესტეტიური გრძნობა დახშო, მხოლოდ საქართველოში მოწინავე საზოგადოებამ სამღვდელოებისა და თეოკრატიურ აზრთა ბატონობას თავი დაახწია, და მაღალ ესტეტიურ გრძნობას

და ხელოვნებისადმი სიყვარულს ფართო ადგილი დაუთ. აი, რა არის საყურადღებო და შესწავლის ღირსი. ბევრი ამგვარი საინტერესო საკითხი ხდება ქართულ მწერლობის და ისტორიის შესწავლის დროს. ხოლო როცა ჩვენი წარსული უფრო უკეთესად იქნება შესწავლილი, მაშინ წარმოუდგება ქართველს მკითხველს სამშობლოო ისტორიის საინტერესო და მომხიბლავი სურათი. ამისთვის-კი, როგორც არა ერთხელ იყო ნათქვამი, მასალების პირველდაწყებითი კრიტიკული შესწავლაა საჭირო. პრ. მარმა

52

პირველმა დაიწყო მეცნიერული კრიტიკული მუშაობა. იგი კვალდაკვალ მისდევს წყაროების შესწავლას და თავის დროზე, იმედია, სამშობლოს ქართულ ლიტერატურის მეცნიერულად შემუშავებულ ისტორიას შესძენს. თუ პრ. მარის ნაწერებს ეხლა მტრის თვალით უყურებენ, ეს იმით აიხსნება, რომ ჩვენში საზოგადოდ ძნელია მუშაობა, მეტადრე თუ მეცნიერი ახალ გზას იკვლევს და კრიტიკულ მიმართულებას ადგია: ჩვენ მიძინებულ საზოგადოებას შეწუხებისა და კრიტიკისა ეშინიან და ყოველგან მტრები ელანდება. განა ამ ნაირმავე გარემოებამ არ ათქმევინა ჩვენს ნიჭიერს მგოსანს ი. ჭავჭავაძეს ეს საუცხოო ტაეპი:

„ჩემზედ ამბობენ, ის სიავეს ქართლისას ამბობს „ჩვენს ცუდს არ ჰმაღავს – ეგ ხომ ცხადი სიძულვილია, „ბრიყვნი ამბობენ, კარგი გული-კი მაშინვე სცნობს „ამ სიძულვილში რაოდენიც სიყვარულია!“

ბევრმა კოკა წყალმა ჩაიარა მას შემდეგ, რაც ეს ლექსი დაიწერა, მაგრამ გარემოება, სამწუხაროდ, ძალიან არ არის. შეცვლილი; განა ეხლა-კი არ შეუძლიან საზოგადო მოღვაწეს, მეცნიერს, პრ. მარს მაგალითად, ზემომოყვანილი ტაეპი გაიმეოროს? ოღონდაც რომ შეუძლიან!...

მაგრამ მოვა დრო და ჩვენი საზოგადოება თვითვე დაინახავს, ვინ იდგა „უკულმართობის გზაზე“ პრ. მარრი, თუ მისი მოწინააღმდეგენი...